

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

MINŐSGMENEZSMENT A KÖZGYŰJTEMÉNYI ÉS A KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEKBE I-IV. 120 órás továbbképzés

A Magyar Gallup Intézet Oktatási Központja 2005 márciusában akkreditált továbbképzést indít a közgyűjteményi és közművelődési intézmények minőségfejlesztés iránt érdeklődő szakemberei számára.

A továbbképzés alapítási száma: A/ 81/120/177/2004. (X. 01.)
Indítási engedély száma: In/97/120/178/2004. (X. 01.)

A továbbképzés keretében a résztvevők ismereteket szereznek a minőségügyi rendszerek főbb jellemzőiről, kiépítésének lehetőségeiről, a stratégiai és projektmenedzsmentről, a szervezeti kultúra diagnosztizálásáról és fejlesztésének módszereiről. Elsajátítanak minőségorientált működést segítő eljárásokat, gyakorlati feladatok megoldásával saját intézményükben tapasztalatokat szereznek arról, hogyan hasznosíthatók ezek az eljárások, módszerek, eszközök a közgyűjteményi szolgáltatások felhasználói igényeknek megfelelő szervezése, problémák megoldása és a működés folyamatos fejlesztése érdekében.

A továbbképzés négy, egyenként 30 órás modulból áll. A modulok főbb tárgykörei:

- Minőségügyi alapismeretek, minőségmenedzsment rendszerek, szervezeti önrértékelésre alapozott minőség-díj-modellek.
- Stratégiai és projekt-menedzsment ismeretek. Intézményi helyzetértékelés és önrértékelés tervezése.
- A minőségfejlesztés szervezeti feltételei, a szervezeti kultúra diagnosztizálási és fejlesztési lehetőségei.
- Intézményi minőségirányítási rendszer kialakítása.

Az első modul szóbeli csoportos vizsgával zárul, a további három modul végén a résztvevők munkahelyükön hasznosítható írásbeli házi dolgozatban alkalmazzák a tanult minőségmenedzsment-ismereteket. A tanfolyamot eredményesen elvégzők tanúsítványt kapnak. (Ez felhasználható a hétvévenkénti 120 órás továbbképzési kötelezettség teljesítésének dokumentálásához).

Részvételi díj a négy modulra: 126 000 Ft/fő, továbbá 2400 Ft/fő a továbbképzés segédanyaga.

Tervezett helyszín és ütemezés: **Budapest, Marczbányi téri Művelődési Központ**

2005. március 9., 16., 30., április 6.,

2005. április 20., 27., május 4., 11.

2005. május 25., június 1., 9., 16.

2005. szeptember 7., 14., 21.

A foglalkozások általában 10 órakor kezdődnek és 17 órakor fejeződnek be. A Gallup Oktatási Központjának minőségügyi gyakorlattal rendelkező vezető tanácsadói és konzulensei tartják az előadásokat, vezetik a foglalkozásokat.

A továbbképzés megfelelő számú jelentkező (12–15 fő) esetén szeptembertől kihelyezett formában más városokban, illetve intézményekben is indulhat. A kihelyezett képzés ütemtervét a megrendelővel egyeztetve alakítjuk ki.

VÁRJUK ÉRDEKLŐDÉSÉT ÉS JELENTKEZÉSÉT 2005. FEBRUÁR 10-IG!

További információ és jelentkezési lap kérhető az Oktatási Központ munkatársaitól a 06-1/430-1327, 430-1328, 06-30/362-8789-es telefonszámon vagy e-mailon a következő címen: anna_balogh@gallup.hu

---

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

14. évfolyam 1. szám

2005. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Monok István:** Az olvasott örökség – hagyomány és megújulás 3
Papp István: Tér és idő – a múzeum és a könyvtár szemszögéből 11
Berke Barnabásné: 32. Nemzetközi ISBN Tanácskozás 18

Fórum

- Tóth Gyula:** A magyar könyvtárosok etikai kódexének kérdéséhez 27

Műhelykérdések

- Száz év – száz könyv 33
Pesti Ernő: A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár honlapján: interneten az Irodalmi bibliográfia 35
Mikulás Gábor: A kultúra kérdése – lépések a tudásmenedzsment felé 37
Pintér Szilvia: Olvasásvizsgálat egy Waldorf-iskolában 46
Némethné Pozsgai Éva: Veszprémi tapasztalatok a gyerekek olvasási szokásairól 2003-ban 49

Perszonália

- Maczák Ibolya:** Dr. Komjáthy Miklósné dr. Domonkos Katalin (1925–2004) 56

Könyv

- A bőség zavara avagy a zavarbaejtő bőség 58

From the contents

István Monok: History of reading materials – traditions and renewal (3);
István Papp: Space and time – from the point of museums and libraries (11);
Zsuzsanna Berke: Changes in the application of ISBN (18)

Cikkeink szerzői

Berke Barnabásné, az OSZK főosztályvezetője; *Maczák Ibolya*, a PPKE oktatója;
Mikulás Gábor, információs és PR-tanácsadó; *Monok István*, az OSZK főigazgatója;
Némethné Pozsgai Éva, a Veszprém Megyei Könyvtár munkatársa; *Papp István*, a
FSZEK ny. főigazgató-helyettese; *Pesti Ernő*, a FSZEK munkatársa; *Pintér Szilvia*,
főiskolai hallgató; *Tóth Gyula*, ny. főiskolai tanár

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felölős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felölős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5.7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4440 forint. Egy szám ára 370 forint
HU-ISSN 1216-6804

Az olvasott örökség – hagyomány és megújulás*

A gondolatok keletkezésének, megjelenésének és terjesztésének ellenőrzésére a történelem folyamán számos technikát találtak ki azok, akiknek ez érdekében állt. Az öncenzúráról, az előzetes cenzúráról, a kiadott művek és a könyvkereskedelem ellenőrzésének történetéről könyvtári irodalom született. Ugyanakkor arról, hogy ugyanez a folyamat hogyan zajlott a társadalom különböző csoportjainak rendelkezésére bocsájtott olvasmányanyagról, rendkívül keveset írtak. Annak ellenére így van ez, hogy tudjuk, nálunk az intézményi könyvtárak szerepe az egyes szellemi áramlatok befogadástörténetében sokkal jelentősebb, mint számos, a nyugati kereszténységhez tartozó országban.¹ Ezeket az intézményeket pedig a mindenkori hatalom mindig jobban tudta ellenőrizni, mint a magángyűjteményeket.

Olvasmánytörténeti szempontból a közösségi használatú könyvtáraknak ez a hangsúlyosan jelentős szerepe azt jelenti, hogy egy-egy korszakban nem vizsgálható az egyes társadalmi rétegek, vallási vagy szakmai csoportok olvasottsága az ezekben a gyűjteményekben őrzött könyvanyag, vagyis a potenciálisan rendelkezésre álló olvasmányok ismerete nélkül. Az olvasás pedig a magyar művelődéstörténet 1000-rel kezdődő fejezetében az írott kulturális hagyományok átörökítésében csaknem napjainkig kizárólagos szerepet játszott, és még ma is jelentős szerep jut neki.

A magyarországi művelődés elsősorban befogadó jellegű. A recepciótörténeti kutatások jelentős része Magyarországon éppen ezért azokra a kérdésekre is választ tud adni, hogy a magyarországi értelmiség történelmünk korszakaiban mennyire követte, illetőleg mennyire tudta követni a tőlünk nyugatra fekvő országok szellemi műhelyeinek eredményeit. A befogadástörténet olvasmány- és könyvtártörténeti forrásai pedig – amennyiben a potenciális olvasmányanyagot ismertetik meg velünk – az európai kulturális hagyomány hazai megjelenítésének és továbbadásának lehetőségét, magyarországi oldalról pedig nemzeti kulturális örökség megőrzésének állapotát mutatják meg.² Végül soron a magyar nemzeti kultúra történelmi esélyeit lehet latolgatni ezek alapján.

Éppen ezért tanulmányunk első részében az európai szellemi áramlatok magyarországi recepcióját jellemezzük a kora újkortól kezdődően, ahol ez rendelkezésre áll, statisztikai jellegű becslésekkel is. A tanulmány második részében pedig a hazai írott kulturális vagyon felhalmozódásának folyamatára vetünk néhány pillantást.

---

* Elhangzott az OSZK-ban rendezett „Kulturális örökség, kulturális közvagyon” című konferencián, 2004. november 23-án.

Az első kérdés rögtön az, miért a korai újkortól, vagyis a 16. századtól kezdjük vizsgálatunkat? A közösségi használatú könyvtárak kialakulása Magyarországon a nyugat-európai államokhoz hasonlóan és azokkal egyidőben, a 16. században vett lendületet.³ Ahogy ott is, nálunk is többféle módon alakultak ezek az intézmények. A humanista kezdeményezés mellett (Handó György, Hans Dernschwam) a főúri udvarok gyűjteményei váltak nyilvánossá kisebb közösségek előtt.⁴ A jelentősebb nyilvánosságot azonban a reformáció gondolatkörében kialakított városi könyvtárak jelentették (Besztercebánya, Nagyszében, Kassa stb.). Ezek a városi könyvtárak (bibliotheca publica) sok esetben a legnagyobb egyházi közösség iskolájában nyertek elhelyezést, az iskolai könyvtár ilyenformán a város értelmisége előtt nyitott volt. A 16. században kialakított protestáns kollégiumi rendszer könyvtárai – ott is, ahol nem a városi gyűjteménnyel voltak azonosak – sokáig meghatározó jelleggel bírtak a leendő magyarországi értelmiség ismereteit illetően. Sőt azt is állíthatjuk, hogy ez a szerepük a 17. és 18. század folyamán csak megerősödött.

A városi és a kollégiumi könyvtárak nagyon sok esetben egy-egy megszüntetett szerzetesi könyvtár állományára épültek. Alapítóiknak érdeke volt, hogy az örökölt antik auktorok, egyházatyák és középkori szerzők munkái mellé színvonalas kortárs humanista szövegkiadásokat, filozófiai, történeti és jogi irodalmat szerezzenek be. Mindenekelőtt persze a reformáció teoretikusainak könyveit igyekeztek begyűjteni. A patrónus – főúr, város, egyház vagy más magánszemélyek – is szívügyének tekintette azt, hogy az új intézmény ne csak elavult könyvanyaggal rendelkezék. Helyenként nyomdát is alapítottak, hogy a hazai szerzők műveit is hozzáférhetővé tegyék a könyvtár használói számára. Ennek a felelősségtudatnak, illetve az új intézményi rendszer kialakítása iránti elkötelezettségnek tudható be, hogy a nyugati kereszténység szellemi áramlatai a Kárpát-medencében a 16. század végéig gyakorlatilag naprakészen megjelentek. Ettől kezdődően folyamatosan nőtt az az idő, amely a nyugat-európai könyvek kiadása és a Magyarországra való érkezés között eltelt.⁵ Az okok feltárása előtt beszéljünk azonban arról a jelenségről, amely a 16–17. század fordulóján már megjelenik a kortárs magángyűjtemények és az intézményi gyűjtemények anyagának különbségében, és amely különbözőség napjainkig megmaradt.

A 16. század végéig ismert iskolai és közösségi könyvtárakban, de még a megmaradt vagy újonnan alakult szerzetesi közösségek gyűjteményeiben is az antik, a középkori és a humanista hagyomány mellett a kortárs teológiai és egyházszervezési viták egyaránt jelen voltak. Emellett a magánkönyvtárak jelentős részének anyagára jellemző a világiasodási tendencia, vagyis a történelem, a jog, a szépirodalom, a filozófia, a természetre vonatkozó könyvek aránya nőtt a teológiaiak rovására.⁶ A 17. század elejére megerősödő és egyre nagyobb befolyással bíró katolikus egyház tevékenysége (új intézmények szervezése, missziók, térítések) azonban a protestáns oldalon az ortodoxia felerősödését, a belső viták eltakarásának szándékát váltotta ki. Különösen az olyan közösségekben, amelyeknek valamilyen szintű autonómiájuk volt (szabad királyi városok vagy az erdélyi szász közösség). Jól megfigyelhető, hogy a közösségek lelkészeinek magánkönyvtára továbbra is lépést tartott a kortárs vitairodalommal, a friss nyugat-európai kiadványokat a megjelenésük után röviddel beszerezték, miközben a gyülekezet iskolájának vagy a városnak a könyvtára elveszítette aktuális jellegét. Sőt, a gyüleke-

zethez tartozó nem értelmiségi tagok magángyűjteményei is ez utóbbiakhoz hasonlíthatnak. Az erdélyi szász közösség esetében ez például azt jelenti, hogy a lelkészek könyvtáraiban a filippista szerzők, a korai pietizmus (főként Johann Arndt) művei naprakészen jelen vannak, a közösségi könyvtárakban, illetve a mesteremberek lakásaiban viszont egyre inkább ortodox lutheránus anyaggal találkozunk. A gyülekezetek és a városok vezetői vélhetően nem is propagálták az új szerzőket, az új gondolatokat azért, hogy azok nehegy belső vitákhoz vezessenek, amely viták alkalmat adhatnának a külvilágnak (például a fejedelmi hatalomnak) a belügyekbe való beavatkozásra.⁷ Amikor a lelkészek könyvtárai hagyatékként a közösségi gyűjteménybe kerültek, addigra már azok a könyvek, amelyekről vitaközní lehetett volna, aktualitásukat veszítették.

Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a kálvinista egyházban is. A kollégiumi könyvtárak anyaga – igaz, egyházkerületenként változó módon és mértékben – a 17. század folyamán veszített aktualitásából, ortodoxabbá és archaikusabbá vált. Az a szokás, hogy a külföldi egyetemre menő diákok, a leendő értelmiség hazatérve könyveket ajándékozott az alma maternek, folyamatosan megmaradt. Sajnos, egyre inkább az olcsóbban megvehető, régebbi könyvet hozták ajándékba, illetve általában a latin nyelvű munkákat. Ezek pedig nem mindig a kortárs szerzők művei voltak. Olyan példát is említhetünk (Nagyenyed a 17. és 18. század fordulóján), amikor az iskola vezetése a modern teológiai anyagot kivonta az iskolai könyvtárból (a jelzett esetben az angol nyelvűeket szinte teljes egészében).⁸ A 18. század folyamán sem sokat javult a helyzet: a modern könyvanyag késeve, főként adományokból és hagyatékokkal kerül be a közösségi használatú könyvtárakba. Az iskolákban a 18. század második felében megszűnt az a rendszer is, amelyben a könyvtárat a senior diákok kezelték. Könyvtárosnak tanárokat neveztek ki, és a 19. század első felétől az iskolák legtöbbszörében – vallási hovatartozástól függetlenül – külön tanári és diákkönyvtárat hoztak létre. Ez egyben intézményesítette azt a lehetőséget, amely az olvasmányanyag ellenőrzésében állt. A modern ismeretanyag csak akkor és olyan mértékben állt – már akárcsak potenciálisan is – a diákság rendelkezésére, amikor és amilyen mértékben a tanári kar vagy az iskolát felügyelő testület akarta. A kulturális örökség megújításának lehetőségét korlátozták ezzel, ugyanakkor a hagyomány átörökítésének jelentős arányát biztosították.

A 17–18. században a korábban felépített protestáns intézményrendszer jelentős részét módszeresen átalakították, katolizálták. A rekatolizációs folyamat az intézmények könyvtárai számára azt jelentette, hogy anyagukat kiválogatták, és az eretneknek minősített könyveket elzárták vagy megsemmisítették. A legtöbb katolikus könyvtárban volt „haeretici” szak, de a németújvári ferencesek például az egykori protestáns iskola könyvtárát (egyházatyástól, katolikus szerzéstől) bezárták egy szobába (és ennek köszönhetően ma is ott található). Találtunk nyomokat arra nézve is, hogy a Batthyány-birtokokon úgynevezett „könyvlátogatás” is lehetett a 17. század közepe táján. Az ilyen látogatások során a magánszemélyek könyvtárát vizsgálták, és területtől függően más-más módszerrel, de eltávolították a protestáns olvasmányanyagot a könyvtárakból. Volt, ahol kicserélték katolikus könyvekre (Tirol), és volt, ahol egyszerűen csak elvették a protestáns szerzők könyveit, és azután azokat vagy elégették (Csehország a fehérhegyi csata után), vagy papíralapanyagként használták, vagy külön kezelten megőrizték a nagyobb könyvtárakban. A katolikus iskolák könyvtárai azonban, ha egyoldalúan is, de a

rendek nemzetközi szervezetének köszönhetően megőrizték modernségüket. Ez nem jelenti azt, hogy például a jezsuita iskolai gyűjtemények a 18. századra nem lettek volna archaikus szemléletűek, de ezt egyrészt nyelvi összetételüknek (főleg latin), másrészt a jezsuita pedagógia és oktatási anyag változatlanosságának tudhatjuk be. A piarista iskolák sokkal modernebb anyagot tettek hozzáférhetővé diákjaik számára. Ettől függetlenül a piaristák is, csakúgy, mint a „nevezetes tollvonás” után újjáalakított rendek, amelyeket oktatási tevékenységre köteleztek, nagyon gondosan megválogatták, hogy milyen könyvekhez juthatnak hozzá könyvtáraikban a diákok, illetve a kívülről érkező olvasók.

De térjünk vissza ahhoz a kérdéshez, hogy miért nagyobb a megjelenés és a beszerzés közti idő a 17. században és később, mint előbb!

A 17. században van ennek egy nagyon hétköznapi oka is. A régebbi könyv még olcsóbb volt, mint a legújabb. A könyvek régisége a 18. század közepétől vált igazán értékké. Azok a diákok, kereskedők, utazók, akik a könyvre vágyók általános témára vonatkozó megrendelésére („jó historikus könyvet szeretnék” vagy éppen orvostudományi könyvet) minél többet, minél olcsóbban akartak hozni, azok a régebbi könyvet vásárolták.⁹

Komolyabban és hosszabb távon befolyásolta a magyarországi olvasmányanyag elavulását, archaikusabbá válását az a tény, hogy a művelődés szervezőinek a főúri udvaroknak, illetve az egyházaknak a 18. században is megmaradtak azok a funkcióik, amelyek Európa nyugati felében a 16. századra voltak jellemzőek (főként Erdélyben volt ez így). Az egyházszervezés, az egyházi ügyekkel való napi foglalatosságra való felkészülés egy főúr számára nem volt modern elfoglaltság a 18. században.

Az olvasmányanyag archaizálódása összefügg továbbá azzal a ténnyel is, hogy Magyarországon a hivatalos nyelv a latin maradt a 19. század közepéig. A 17. század végén általánosan megfigyelhető a könyvtárakban a latin nyelvű művek arányszámának ismételt megnövekedése. Emellett bizonyos területeken jelenségeként írható le az is, hogy a régi kiadású könyvek (16. századiak) arányszáma is megnőtt. A latin nyelv így a Kárpát-medencében az írásbeliség valamennyi területén megőrizte erős pozícióit olyannyira, hogy a tudomány koncentrált latin nyelvűsége befolyásolni tudta a korszak európai szellemi áramlatainak recepciótörténetét is, hozzájárult ahhoz, hogy a 17. század végére a magyarországi olvasói réteg erudíciója jelentős részben konzervatívva, elavulttá vált. A modern tudományos eredmények Európában ekkor már nemzeti nyelven születtek, a latin fordítások – amelyek nyelviileg hozzáférhetővé tették ezeket az ismereteket a magyarországi olvasónak – csak késve jelentek meg, ha egyáltalán kiadták ezeket a könyveket latinul is.¹⁰

Az archaizálódás jelenségét erősítette az is, hogy a magyarra fordított művek korszerűsége a 17. század 50-es éveitől kezdve háttérbe szorult, nincsen szervezett fordítási program, gyakori a 17. század eleji művek újr fordítása vagy az akkoriak újrakiadása. A fordítások még akkor is elsősorban latin kiadások alapján készültek, amikor a korszerű eszmék Nyugat-Európában már nemzeti nyelveken születtek. Szükségképpen az elavultabb nézeteket közvetítette tehát a fordításirodalom is. A jelenség bemutatására egyetlen példa: a keresztény újsztoicizmus a 16. század végén modern erkölcsfilozófiai rendszernek mondható. Kortárs, illetve közalkortárs

fordítások sora jelent meg az 1590 és 1630 közötti időben (Antonio Guevara, Justus Lipsius, I. Jakab király, Georg Ziegler, Epictetos stb. munkái), és ebben a szellemben írtak magyar munkákat is. Guevarát újrafordították a 18. század elején, Lipsiusszal együtt számos kiadást megért a 19. század elejéig. A reformkori országgyűléseken a reformpolitikuskok még idéztek érveléseik során ezekből a művekből, reformgondolataikat alátámasztandó. Ezzel párhuzamosan a magyar nyelvű szépirodalom, a világi tudományos művek jelentős része kéziratban maradt, illetve kézirat másolatokban terjedt.

A Magyarországon hozzáférhető olvasmányanyag folyamatos elavulásával kapcsolatosan végül meg kell említeni azt a szomorú tényt, hogy a 16. századtól kezdődően a Nyugat-Európában – majd később a világban – megjelent könyveknek egyre kisebb hányada jutott el az országba. A 16. század végén ez az arány megközelíti a 10 százalékot, ráadásul ez a tíz százalék azért a megjelent dokumentumok tudományos része. A kiegyezés után kétségtelenül volt néhány évtized, amikor nagyobb arányban vásároltak az intézmények is, amelyek száma is lényegesen megnőtt. A millennium körül kiadott nyomtatott könyvtári katalógusok jól mutatják a változást. A húszas években sem volt lényeges visszaesés, de azután jelentősebb arányú könyvbehozatal csak az ötvenes és hatvanas években tapasztalható. Igaz, ezt a könyvanyagot csak kevesek vehették kézbe. A rendszerváltozást követően a magyar könyvtárak gyarapítási keretei drasztikusan csökkentek, így a mai könyvbehozatal – a megjelenő dokumentumok arányában – meg sem közelíti a 16. századi állapotot. A szabadon hozzáférhető digitális nemzeti könyvtárak sokat javítanak a helyzeten, meg kell azonban mondani azt is, hogy az elektronikus könyvtárban, ahol nem kell fizetni, az 1930 előtti művek vannak többségben (a legjobb példa erre a Bibliotheca Gallica).

Az első világháború után a határokon túlra szorult magyar közösségeknek a „modern” egyre inkább az anyaországi kiadványokat jelentette, ezeknek a beszerzése is nagy nehézségekbe ütközött. Nem egyszerűen anyagi okokból, hanem minden utódállamban – különbözőképpen – érvényesült többféle tiltás is a magyarországi dokumentumoknak a nyilvános könyvtári hálózatba való elhelyezésével kapcsolatban. A kommunista rendszerek összeomlása után azután újra sikerült konzerválni a kisebbségi magyar közösségek olvasmányait: teherautószámra hordtuk ki nekik a magyar könyvtárakból selejtezett – főleg jó marxista – szakirodalmat mint „modern” magyar könyvet.

Vessünk most pillantást a nemzeti örökség szervezett felhalmozásának kérdésére, vagyis a magyarországi könyvtári hálózat kialakulására.

Az olvasásnak színhelyet biztosító intézmények között az egyik legfontosabb a 16–18. században a főúri udvar volt. A 18. században a gazdagodó nemesség külön figyelmet fordított a könyvesházak gyarapítására, és a 19. század első felében ezek a könyvtárak teremtették meg a modern polgári könyvtári rendszer alapjait. A nemzeti könyvtárat Széchényi Ferenc alapította adományával (1802), az erdélyi magyarság központi gyűjteményét Marosvásárhelyen Teleki Sámuel (1802). Az erdélyi szászok nemzeti könyvtárának és múzeumának alapjait Samuel Bruckenthal vetette meg hagyatékával (1803). Ezeknek a könyvtáraknak a gyarapítását elsősorban a helyi közösség tagjai (főurak, tudósok, lelkészek) tartották feladatuknak. A nemzeti könyvtár költségvetését az országgyűlés biztosította, il-

letve a kötelezpéldány-rendeletek (1804, 1897, 1929, 1952, 1972, 1997), de nagyon sok személyi hagyaték, magánkönyvtár is a részévé vált (Jankovich Miklós, Illésházy István, Apponyi Sándor, Horváth István, Kisfaludy Károly, Kossuth Lajos, Todoreszku Gyula, és felesége Horváth Aranka). A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára hasonló módon gyarapodott (Teleki József, Széchenyi István kéziratai, Elischer Boldizsár, Ráth György, Kaufmann Dávid), de a szakkönyvtári rendszer első nagyobb gyűjteményei is magánadományokkal jöttek létre.

A magyarországi könyvtári hálózat szerkezete – főúri, főpapi, polgári magánkönyvtárak, egyházi intézményi és iskolai könyvtárak, szakkönyvtárak, olvasókörök, nemzeti könyvtár – tehát a 19. század elejére kialakult, de működtetéséhez nem állt rendelkezésre megfelelő állami forrás, és tegyük hozzá, nem volt politikai szándék sem. A Habsburg udvarral való politikai kiegyezés (1867) után következetes kulturális politikával ez az állami kezelésbe vétel zajlott le. Az állam szerepet vállalt továbbá az egyházak oktatási intézményei könyvtárainak gyarapításában is (jó példa erre a Ráday-család péceli könyvtárának a pesti református Teológiai Akadémia számára való megvásárlásának segítése [1861], majd a gyarapodás támogatása). A 20. század elején Szabó Ervin irányításával angolszász modelleket alapul véve kialakították a Fővárosi Könyvtárat (1904).

A magyarországi kulturális örökség szervezett megőrzésének a gondolata a Bibliotheca Regnicolaris megalapításával nevében is jelezte azt a szemléletet, hogy a Magyar Királyság írott örökségének a lerakata kíván lenni. Ahogy az Egyetemi Nyomda kiadási programjával is az egész Kárpát-medencét szolgálta. A reformkori politika azonban csak felerősítette az egyes nagyobb nemzetiségek értelmiségi köreiből már létező szándékot, hogy saját magukat kulturális közösségként határozzák meg. A szlovák, a szerb és a horvát kulturális egyesületek, illetve ezek gyűjteményeinek megalakulása után a Széchenyi Könyvtár nem feketett akkorra hangsúlyt a nem magyar dokumentumok rendszeres gyarapítására, mint ahogyan azt az alapító szellemi akarata megkívánta volna.

Erdélyben sok tekintetben másként alakult a helyzet. A hivatalos nyelv a magyar volt, a szászok belső ügyeik intézésekor használhatták anyanyelvüket. A 18. századtól állami adminisztratív eszközökkel is háttérbe szorított magyar kálvinista egyház – és patrónus urai – egyre ortodoxabbá és zárkózottabbá vált, a szászok saját intézményi rendszerben gondolkodtak, meg is alapították nemzeti gyűjteményüket Samuel Bruckenthal hagyatékára alapozva. A bevett vallások közül kizárt és az anyanyelv hivatalos használatának lehetőségétől megfosztott románok a 18. század közepétől a balázsfalvi iskolát és annak könyvtárát egyre inkább nemzeti gyűjteményként tekintették. Az erdélyi magyarok pedig – Széchenyi Ferenc könyvtár-alapításának évében – Teleki Sámuel jóvoltából külön erdélyi magyar nemzeti könyvtárat kaptak. A gróf Mikó Imre által 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum pedig már teljes nemzeti gyűjteményként (levéltár, könyvtár, múzeum, kutató műhely) működött, a könyvtár alapjául szolgálhatott az 1872-ben alapított kolozsvári egyetemnek is.

A 19. század folyamán a Magyarországon élő nemzetiségek a politikai elszigetelődésük mellett kulturális örökségüket igyekeztek elválasztani a magyartól, külön-külön keresve az alapított gyűjteményeknek előtörténetet is. Széchenyi Ferenc nemzeti könyvtárának Mátyás Bibliotheca Corvinianája lett az előzménye, a zágrábi Egyetemi Könyvtárnak a 17. századi jezsuita kollégium, a Bruckenthal Múzeum

inkorporálta a 16. században alapított, de középkori állományt is őrző lutheránus kollégiumi könyvtárat, a legújabb román szakirodalom pedig felvetette, hogy a gyulafehérvári ortodox püspöki könyvtár (45 könyv!) tulajdonképpen Mátyás király könyvtárával azonos jelentőségű a románság történeti tudatában.¹¹

A külön-külön gyarapodó „nemzeti gyűjtemények” inkább a múltra, semmint a modern anyag gyűjtésére és ennek a felhasználó közösség számára való átadására koncentráltak, tovább archaizálva ezzel az amúgy sem a nyugat-európai szellemi áramlatokkal lépést tartó közösségek tudatát.

A 19–20. század fordulóján sorra alapított felsőoktatási intézményeknek és könyvtáraiknak történetében törést okozott az első világháború utáni területvesztés. Magyarország nemcsak területének, de könyvtárainak kétharmadát is elveszítette. Csak néhány gyűjteményt tudtak a mai Magyarországra szállítani, a legtöbb áttelepült egyetem és főiskola kénytelen volt újrakezdeni a könyvtáralapítást (ilyen volt a pl. Szegedi és a Pécsi Tudományegyetem). Ez a tény bizonyos esetekben pozitívnak is mondható a hagyomány és modernség kérdésében. A Szegedi Egyetemi Könyvtár például – köszönhetően Réz Pálnak, aki szegedi jogász tanárként Magyarország képviselője volt népszövetségi fórumokon – a megalakult Népszövetség hivatalos kiadványaiból mindig kapott egy-egy példányt. A kurrens beszerzések pedig – különösen a húszas években – eleve jól kiválasztott modern anyagra irányultak.

A második világháború utáni kommunista hatalomátvétel nagy pusztítást okozott az egyházak gyűjteményei és a magánkönyvtárak körében. Az államosított gyűjtemények anyagát nagyon sok helyen elégették vagy papíralapanyagként hasznosították. Az állami könyvtárakba csupán kisebb hányaduk került. A Magyarországgal szomszédos, ugyancsak kommunistává lett államok hasonló módon jártak el. de szerencsés módon a könyveknek nagyobb hányada került állami közgyűjteményekbe.

A magyar kommunista állam ugyanakkor kialakította az országos központi könyvtárak (Nemzeti Könyvtár, Országos Pedagógiai Könyvtár, Idegennyelvű Könyvtár, Agrártudományi Könyvtár, Országos Műszaki Könyvtár, Orvostörténeti Könyvtár stb.), az egyetemi, a közművelődési, az iskolai és a szakszervezeti könyvtárak rendszerét. Ez a rendszer elaprózott volt, de potenciálisan nagyon sok embernek nyújtott olvasási lehetőséget. Megalkották a legfontosabb könyvtári törvényeket és rendeleteket is. A megyei, illetve a nagyobb városi könyvtárak helyismereti gyűjteményei nagy részt vállalnak a kulturális örökség megőrzésében, illetve továbbhagyományozásában.

A politikai rendszerváltás után Magyarországon a lényeges változtatás abban állt, hogy a szakszervezeti könyvtári hálózatot felszámolták, az országos szakkönyvtárak egy részét az átszervezett felsőoktatás közvetlen szolgálatába állították, és megszervezték az Országos Információ- és Dokumentumellátó Rendszert, és az ennek működését biztosító törvényeket módosították. Sajnos, az ezzel egyidejű felsőoktatási intézmény-alapítási hullámban elfelejtettek gondoskodni ezek könyvtáraitól.

A közösségi használatú könyvtárak története Nyugat-Európában jól mutatja, hogy azokat a kulturális közösségek saját írott örökségük megőrzésére, de ezzel egyidejűleg a gondolatok megújításának ösztönzésére alapították. Sok helyen az

uralkodó, illetve udvara mint a művelődésszervező intézmények legfontosabbika kezdeményezte a legnagyobb gyűjtemény, a majdani „nemzeti gyűjtemény” kialakítását, másutt egyházak vagy főurak vállalták ezt a szerepet. A 19. század folyamán az állam a legtöbb helyen átvette a megalapított intézmények fenntartásának szerepét. Az intézményrendszert eszközül használta és használja ma is a közösségi tudatformálásra úgy, hogy magát az intézményi rendszert a társadalom fogyasztásképes szereplőjeként (megfelelő vásárlóerővel) tartja fenn. A rendszer ott működik jól, ahol a hagyomány őrzése, a hagyomány építése és az annak megújításához szükséges könyvanyag megszerzése – más kultúrák tapasztalata – egyensúlyban van.

A magyar könyvtár- és olvasástörténet nem ezt a modellt mutatja.

JEGYZETEK

- 1 A szervezett könyvkereskedelem hiánya olyan állapotokhoz vezetett, hogy a magánkönyvtárak gyarapítása nagyon sokáig szinte lehetetlen volt. A 19. századtól a külföldi könyvek megszerzésének lehetősége anyagilag és – korszakonként más-más módon – politikailag volt korlátozott.
- 2 Monok István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás, Szeged, 1993, Scriptum (Olvasmánytörténeti Dolgozatok V.)
- 3 Monok István: „Libri in publica libraria exules scholastici”. Kísérlet egy fejléc értelmezésére, avagy a városi közösségi könyvtárak kialakulásáról Magyarországon. = Tarnai Andor-émlékkönyv. (Szerk. Kecskeméti Gábor.) Bp., 1996. Universitas Kiadó. 181–187. p.
- 4 Monok István: A magyarországi főnemesség könyvgyűjtési szokásai a XVI–XVII. században, CaféBábel, 14. kötet (Gyűjtés), 1994/4. 59–68. p.
- 5 Monok István: Beszterce és Sopron. Egy erdélyi és egy nyugat-magyarországi város olvasmányai a XVI–XVII. században. = De la umanism – La luminism. Sub redactia Ion Chiorean, Târgu Mures, 1994 [1995] 29–42. p.
- 6 Monok István: A Mohács utáni két évszázad olvasmányműveltsége a Kárpát-medencében. Valóság, 1998/5. 95–104. p.
- 7 Monok István: Ortodoxia és humanitás. Iskolakultúra, 1996/9. 28–33. p.
- 8 Erdélyi könyvesházak II, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros. Székelyudvarhely. (Sajtó alá rend. Monok István, Németh Noémi, Tonk Sándor. Szerk. Monok István.) (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/2.) Szeged, 1991. Scriptum, 117–177. p.
- 9 Monok István: Azonosságok és különbségek három nyugat-magyarországi város XVI–XVII. századi olvasmányáiban (Ruszt, Sopron, Kőszeg). Hungarológia 6. kötet, Bp., 1995, 231–244. p.
- 10 Monok István: Nemzeti nyelvű olvasmányok a XVI–XVII. századi Magyarországon. = Émlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. (Szerk.: Kovács András, Sípos Gábor, Tonk Sándor), Kolozsvár, 1996. 393–401. p.
- 11 Eva Mârza, Die Bibliothek der Metropole von Alba Iulia ein Beweis der rumänischen kulturellen Identität? = Les Bibliothèques centrales et la construction des identités collectives? Hrsg. von Frédéric Barbier, István Monok, Leipzig, 2005, Universitätsverlag (Vernetztes Europa: Beiträge zur Kulturgeschichte des Buches, Bd. III.) [sajtó alatt].

Monok István

Tér és idő – a múzeum és a könyvtár szemszögéből*

Az utóbbi évekre, évtizedekre jellemző módon olyannyira hangsúlyozzuk a közgyűjtemények közös eredetét, rokonságát, egymásra utaltságát, hogy közben szinte megfeledkezünk arról, hogy közösen szóljunk azokról a szálakról, amelyek ténylegesen összefűzik ezeket az intézményeket. Most alkalom nyílik arra, hogy egy pillantással fogjuk át a múzeumot és a könyvtárat, s okunk van rá, hogy éljünk ezzel a lehetőséggel. Az alábbiakban nem az együttműködés, a közös gondok, az összehangolt stratégia fontos, égető és mindannyiunkat egzisztenciálisan érintő kérdéseivel kívánok foglalkozni, hanem botcsinálta, dilettáns filozófusként szakmáinkra – nagy szóval – sub specie aeternitatis szeretnék tekintetet vetni. Erre az a köteletség jogosít fel, amely egy szakma minden művelőjének kijár, vagyis hogy feltegye legalább kétszer, pályája kezdetén és végén a „mi végre vagyunk a világon” nem is oly könnyű kérdését.

Első pillantásra persze könnyűnek tűnik a válasz, hiszen mind a muzeológusság, mind a könyvtárosság (s ide számítható a levéltárosság is) lényegét a gyűjtés, megőrzés és szolgáltatás szentháromságában megnyilvánuló archiválás (akármit is értsünk rajta) küldetése teszi. Ez a funkcióközösség elég is arra, hogy a mindennapokban, de távlatosan is harmonikusan, vállat vállnak vetve dolgozzanak a részcélokban megnyilvánuló közös cél érdekében e szakmák.

A bökkenő alighanem mégis itt van. Minden szakma minden intézménye, minden munkatársa minden bizonyal tisztában van céljaival és a belőlük következő feladataival, ám a boldog aranykor óta, amikor egyetlen képződményben, egyetlen organizmusban szervültek a mára már önállósult részek, mintha kevés figyelmet kapott volna a közös, ami lényegileg integrálja a társadalomban megőrző feladatokot ellátó szakmákat.

A közös azonban mind nagyobb jelentőséghez jut. Talán nem járok rossz nyomon, ha azt állítom, hogy éppen a műszaki lehetőségek, a számítás- és kommunikációs technika vívmányai nyújtanak alapot ahhoz, hogy az eddig érvényesülő, túlnyomórészt különutas fejlődésben a konvergenciás erők jussanak nagyobb szerephez. Persze korántsem azzal az eredménnyel, hogy valamiféle intézményi–gyűjteményi integráció jöjjön létre a maga fizikai valóságában, hanem azzal, hogy az új technika és technológia előbb-utóbb lehetővé teszi egy olyan virtuális gyűjteményegyetem létrehozását, amely ismét szerves egységben gyűjti, őrzi és tárja a használó elé a világgal egymással többszörösen összefüggő jelenségeit tükröző és hordozó dokumentumokat, legyenek azok bármilyen típusú, a földkerekségen bárhol található gyűjtemé-

* Elhangzott 2004. november 12-én a „Szolnok Város Közkönyvtára és Múzeumi Gyűjtőhelye” alapításának 70. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésen; megjelent a szolnoki Kaptár 2004. évi 2. számában.

nyekben. (A dokumentum terminust most és a későbbiekben az otlet-i és La Fontaine-i értelemben használom). A tárgyakhoz egyre több szöveg, a szöveghez egyre több tárgy tartozik – voltaképpen szóval, képpel, hanggal, tárggyal ugyanazt a valóságot írjuk le, s kívánjuk megőrizve befolyásolni változását. A rendelkezésünkre álló technika megengedi, hogy egy könyvtárban őrzött szakkönyvhöz saját szemléltető és bizonyító anyagán túl mellérendeljünk fénykép- és mozgóképanyagot, kéziratokat, kísérleti jegyzőkönyveket, működő modellek és megvalósult projektek képmásait, leírásait, tervrajzait stb. Ugyanígy felidézhető egy-egy műalkotás teljes „holdudvara” is. Egy múzeumi tárgyhoz a róla szóló irodalomnak nemcsak bibliográfiáját csatlakoztathatjuk, hanem teljes szövegét, a természeti és társadalmi környezetét leíró és ábrázoló dokumentumokat, sőt a környezet jelenleg élő képmását is. Egy műalkotás esetében nem kell megelégednünk a reprodukcióval és a vonatkozó szövegekkel, hanem akár háromdimenziós, eredeti méretű virtuális másolatot is kaphatunk róla. De ez még csak a kezdet. Az íróasztalra, a szobába, a közvetlen környezetbe meg- és behívott, virtuális, de élő, a dokumentum és a való világ között ismét szerves kapcsolatot teremtő, integrált, egyidejűleg köz- és magángyjtemény perspektívái beláthatatlanok. Eddig inkább csak azzal foglalkoztunk, mit enged meg, mit tesz lehetővé, mire inspirál a már rendelkezésünkre álló technika. Eljön azonban annak is az ideje, hogy mi adjuk fel a megrendeléseket a műszaki fejlődésnek, és céljaink határozzák meg a technikát.

Bármilyen csábító legyen is ennek a szálnak a követése, hagyjuk itt abba. Elégedjünk meg azzal, hogy a közgyűjtemények virtuális integrálódásának egyre erősödnek a technikai–technológiai alapjai, s az érintett szakmák jól teszik, ha ezekre időben és viribus unitis mérik fel a lehetőségeket, és váltják valóra a közös célból fakadó feladatokat.

Ismét itt vagyunk hát a közös célnál, és érdemes volna filozófiai megközelítésben választ keresni a benne rejlő kérdésre. Talán megengedhető, hogy szakmáinkat ez esetben teleologikusan, célra irányultságukban fogjuk fel, így keressük végső értelmüket. A magam részéről most szerény kísérletet teszek erre, s örülnék, ha vélekedésem vitát, ellentmondást, új gondolatokat váltana ki. Szeretném remélni, hogy az effajta morfondírozás nem felesleges, és ha közvetlen hasznot nem is hoz, valamiképpen mégis elősegíti gyakorlati tevékenységünket.

Abból indulok ki, hogy mi, emberek az idő és a tér rendjében élünk. Egyfelől örülünk annak, hogy a létet múlásában érzékeljük, hogy a térben biztos helyet foglalunk el testünkkel, másfelől azonban lazítani szeretnénk az idő és a tér szorításán, sőt irracionális és utópisztikus vágyunk arra irányul, hogy szabaduljunk az idő és a tér fogságából, rázzuk le rabláncainkat, amelyeket e két szigorú ór reánk rakott. Bizonyosságul elég emlékeztetnem az idevágó mítoszokra, az örök élet vágyálmára, a földrajzi felfedező utakra (beleértve a karavánutakat és az úrutazást is), a modern fizika forradalmára, az óraparadoxonra, a közlekedési és telekommunikációs vívmányokra, a képzeletbeli tájakkal, a múltban és a jövőben tett időutazásokkal foglalkozó irodalmi alkotásokra, a túlvilággal és az örök élettel kapcsolatos vallási tanokra – ezek mind-mind arra utalnak, hogy az ember urává szeretne válni a térnek is, az időnek is, és nehezebbre esik elfogadnia, hogy egy időben csak egy helyen lehet jelen, a világot csak lineárisan és nem egyidejűségében ismerheti meg, hogy a jelenségeknek kezdete van és vége, a születés és halál keretzi a maga életét is, amelyet végső soron rögöz kötötten él le.

Az ember mély, egzisztenciális élménye a térben és időben való meghatározottság. Ez biztonságot, vigaszt és reményt nyújt számára. Hadd érveljek a *József és testvérei* első fejezetével és Babits Mihály *Hazám!* című versével. Thomas Mann két nyitómondata: „Tief ist der Brunnen der Vergangenheit. Sollte man ihn nicht unergründlich nennen?” A múlt mélységes mély kútja, amelynek nem látszik fenekének lenni, visszafelé az idő végtelenségébe nyúlik. Nem ad-e azonban biztatást arra nézve, hogy előrefelé is ugyanolyan végtelenség nyílik? A kétirányú végtelen nemcsak az emberiséget, hanem az egyes embert is biztonsággal töltheti el, hiszen elődei életét folytatja, és utódaiban él tovább. S ha az idővonalat egy görbült térben képzeljük el, egy végtelenül nagy gömbön, remény van talán arra, hogy a múlt és a jövő találkozik majd az abszolútum örökös jelenében. A nagy kérdés csupán az, hogy az ember valaha is részese lehet-e ennek az abszolútumnak.

Babits versében felröppenti lelkét, hogy keresse meg helyét a világban. Elsőként a szülői ház fölött köröz, majd a szülővárosa fölé repül. Innen továbbroppen az előtte térképszerűen kitaruló, geográfiailag leírható ország fölé, amelytől tovapillant az igazi, a szellemi haza felé. S feltűnik Európa, majd a glóbusz a suhanó lélek előtt, amely mindenütt otthon érzi magát. Ám az utolsó versszak, az epilógus így szól:

*„Mégis, lelkem, szeressed hazámat!
Nem neked való az űr hidegje!
Itt a glóbusz, a meleg szigetke
s lélekágya szent Európának.
Soha el nem hagyhatod hazámat:
útjaidat akármerre bolygod,
egy országot hordozol magaddal,
veled jön egy makacs íz, egy halk dal
viszed, mint a kárhozott a poklot
de halálig, mint ki bűn között él,
várja híven az Éden sugáros
türelme: úgy vár reád a város
és a kis ház, melyben megszülettél.”*

A biztonságot a végtelen térben mégis a közvetlen környezet nyújtja, és a vigasztalást is, hogy bármilyen keserves is, de ahhoz mint embernek természetes joga van. Ez a közvetlen környezet pedig reményünk szerint egy tág glóbusz alkotórésze, rajta keresztül éljük meg a világ valamennyi helyét, talán így részese a mindenhol jelenvaló abszolútum élményében.

Az emberiség története során újabb és újabb erőfeszítéseket tett azért, hogy összehsugorítsa a teret, és megállítsa vagy – másképpen kifejezve – felgyorsítsa az időt. Holott tudomásul kell vennie, hogy az egyes ember egyidejűleg csak egy helyen lehet, és a mindenkori jelenben él. Ha pedig ez érvényes az egyes emberre, akkor az emberiségre is áll. Mert az elfoglalt helyek száma csak végesen növekedhet, az idő pedig, amely mozgással mérhető, nem sokszorozható.

Akár mennyire gyorsítjuk is a sebességet, az időt nem forgathatjuk vissza, és akár mennyi újabb helyet foglalunk el, a végtelen teret nem tehetjük magunkévá. Az űr hidegében elveszik az emberiség (csak ott tud megélni, ahol megfelelő

körülményeket talál vagy teremt magának), időben pedig efemer jelenség, amelynek volt kezdete és lesz vége. Az emberi lét dimenziói meghaladhatatlanok, de állandóan viaskodunk velük. Le akarjuk győzni azt, ami voltaképpen az élet kereteit adja. Az idő és tér korlátozó, gátló, ugyanakkor formáló, formát kínáló kategóriák. Együtt kell élnünk a tragikus dilemmával, hogy mindig a jelenben léteünk, amit a múlt és a jövő, emlékezetünk és vágyaink határoznak meg; el kell fogadnunk, hogy helyváltoztatásunk lehetősége elenyésző a tér végtelenségéhez képest.

Kilátástalan és heroikusan tragikus küzdelmet folytat az ember az idő és a tér hatalma ellen, de nembeliségéből következően soha nem adja fel. Makacsul hisz abban, hogy a múlt eseményeiből tanulságokat vonhat le a jövőre nézve, s a más helyeken szerzett tapasztalatok segíthetnek problémái megoldásában. Hiszen tudja, a természeti és társadalmi folyamatok és események megváltoztatják a helyeket, a helyek pedig meghatározzák az események lefolyását. Alakítóan akar részt venni az eseményekben, újabb és újabb helyekkel óhajt megismerkedni, mindezt pedig dokumentálni akarja, vagyis rögzíteni, hogy megmentse a feledéstől, azaz az idő múlásától. A visszahívható múlt és a virtuálisan felkereshető tér illúziója nagy vigasz, hajtóerő és reménység az emberiség számára.

Itt látom a közös közgyűjteményi célt. A múzeum és a könyvtár élharcos intézménye a társadalomnak az idővel és a térrel folytatott küzdelmében. Éppen a tér és az idő legyőzése vagy legalább vasmarkuk szorításának enyhítése, e korlátlan uralkodók kicsesezése, megkerülése – egy nézőpontból talán ez is lehet a múzeum és a könyvtár társadalmi küldetésének az indoka. Ha nem az informatika, az információtudomány vagy más szaktudományok, hanem a filozófia szemszögéből keressük a választ a „mi végre vannak a világon?” kérdésre, nem érződik teljességgel elfogadhatatlannak a fenti megállapítás.

Hogyan akarja legyőzni az időt a könyvtár és a múzeum? Igyekszik megőrizni a múlt egy-egy szegmensét, egy-egy mozzanatot, egy-egy dokumentumot, egy-egy narratívát. A tárgyiasult időt. Hiszen maga az idő eliramlik, csak a nyoma marad, pontosabban azoknak az eseményeknek a nyoma, amelyek egy-egy pillanatban történtek. Ugyanakkor tudja, hogy a cselekmény, a folyamat leírása, nyomai soha nem azonosak magával a történnel, hanem csak emlékeztetnek rá. A gyűjtemény voltaképpen a szövegekbe, tárgyakba fagyott múlt, amelynek kiolvasztása soha nem adhat megelevenítést, teljes rekonstrukciót. A múlt tulajdonképpen a rá való reflexiókból áll, és a reflektálás eszköze a könyvtár és a múzeum. A múlt megismerésének pedig két célja van: önmagunk megismerése és a várható folyamatok, teendők kikövetkeztetése az előzményekből. Intézményeink nyilván e kettős célt kívánják szolgálni, így kapcsolva össze a pillanatban a múltat a jövővel. A jövő csakúgy, mint a múlt, a gondolatban létezik, bár ami megtörtént az időben, annak nyoma maradt, befolyásolja, meghatározza vagy legalább sejteti a jövőt, még ha csak vágyak, tervek, szándékok formájában is.

S hogyan akarnak intézményeink megbirkózni a térrel? Módszerük az, hogy elibénk hozzák azt, amit közvetlenül nem tapasztalhatunk meg. A térről, pontosabban annak megismerhető részéről virtuális képet vetítenek elénk a gyűjteményben található dokumentumok, tárgyak segítségével, egyben érzékeltetik a tér időbeli változását is. A tárgyak és szövegek segítségével helyszínre hozott és időben megjelenített tér ugyan reprodukció, de reflektált, azaz gondolatokkal dúsított

képmás, ami nem lehet azonos az eredetivel, bármilyen korszerű technikát alkalmazunk is. A kép soha nem azonos tárgyával: kevesebb, de több is annál. A felidézett tér másodlagos élményt nyújt az eredeti helyszínnel szemben, még csilapítja, de egyben fel is kelti a vágyat az eredeti megismerésére. (Egy zárójeles megjegyzés: az eredeti és a virtuális, megidézett térről mondottak nem tévesztendőek össze az egyes dokumentumok, kéziratok, könyvek, műalkotások, tárgyak eredeti vagy másolati voltával, bár kétségtelen, vannak jelei az analógiának.)

Érdemes szemügyre venni most már – a teljesség igénye nélkül – a hármas gyűjteményi funkció (gyűjtés, megőrzés, szolgáltatás vagy hasznosítás) szempontjából az idő és a tér kategóriáit.

A gyűjtésnek természetes határokat szab, hogy milyen időhatárok között és milyen fizikális és szakterületre kiterjedő a gyűjteményi koncepció, amely természetesen egyéb korlátokat és határokat is megállapíthat. A behatároltságot fontosnak tartom hangsúlyozni nem pusztán praktikus szempontok (épületméret, anyagi források, személyzeti ellátottság, felszereltség stb.) miatt, hanem filozófiai megfontolásokból is: minden időben lezajló folyamatot, minden reális helyzet lehetetlen duplikálni, vagyis nincs értelme a világ virtuális megkettőzésének. Gyakorlati agnoszticizmusunk mondatja velünk, hogy a világ teljes egészében megőrizhetetlen és megismételhetetlen. Hiszen egy ezzel ellentétes álláspont ad absurdum hajtva oda vezethet, hogy az anyagi világ múzeumi tárggyá válik, minden egyes kódarab, minden termék, minden szöveg – legyen akár milyen banális –, minden műalkotás (s ebből a nézőpontból a gyerekfirka vagy a graffiti vagy a giccs is az) dokumentált, tehát összefüggésbe helyezett, értelmezést kapott és magyarázatot nyújtó tárgyként, dokumentumként jelenik meg a maga egyediségében. Ez nyilvánvalóan nonszensz, amely csak arra jó, hogy a válogatás jámbor fontosságát és kegyetlen szükségességét tárja szemünk elé. A múlandóság fájdalmas ténye már a válogatásban is közrejátszik: ami nem érdemesül arra, hogy közgyűjteménybe kerüljön, sokkal nagyobb valószínűséggel enyészik el, mint szerencsésebb társai. És ki az, aki fenntartások nélkül ki meri jelenteni, hogy minden, ami arra érdemes, közgyűjteménybe kerül, vagy jó esélye van rá, hogy oda jusson.

A válogatás voltaképpen annak megállapítását jelenti, mi érdemes begyűjtésre, a gyűjteménybe emelésre, azaz a tér törvénye, a helyhez kötöttség alól való kivonásra, ezzel együtt az idő törvénye, az elmúlás alól való mentesítésre. A gyűjteménybe jutott tárgyak, szövegek megmaradási, túlélési esélye meglehetősen jó, annak ellenére is, hogy – a könyvtárakról szólva – az állományok rendszeres rostáláson, selejtezésen esnek keresztül. Itt ugyanis elsőbbsége van a szöveg, a tartalom megőrzésének, csupán a dokumentumok egy meghatározott körének van tárgyi mivoltában is jogosultsága a fennmaradásra. (Egyelőre senki nem vonta kétségbe, hogy minden rögzített és közgyűjteménybe helyezett szöveg egyben méltó az időhöz nem kötött fennmaradásra is.) A könyvtárak helyzetét könnyíti továbbá, hogy túlnyomórészt sokszorosított dokumentumok a szövegek hordozói, viszonylagosan kevés közöttük az anyagi mivoltában is egyedi darab. (Az elektronikus szövegek esetében nincs ez a probléma, másokkal azonban nagyon is számolni kell.) Ezért a selejtezés vagy a másik oldalról a megőrzés felelőssége kevésbé nyomasztó lelkiismereti kérdésként merül fel. A múzeumok esetében jóval nagyobb hordereje van mind a begyűjtéssel, mind a megőrzéssel kapcsolatos döntéseknek. A múzeum helyzetét nemigen könnyíti meg az a megfontolás, hogy ha ő nem, majd egy rokon gyűjtemény fog

gondoskodni a tárgy beszerzéséről (megmentéséről), hiszen éppen helyi kötöttsége miatt vált illetékesé, s a tárgy valódi értéke is éppen azon a helyen válhat teljessé. A könyvtár a könyvtári rendszer közismert sajátosságai miatt e tekintetben kényelmesebb helyzetben van. Ugyanígy a megőrzés felfüggesztése – akár selejtezéssel, akár restaurálás elmulasztásával, akár az őrzési feltételek romlásával történik – sokkal húsba vágóbb kérdés a múzeumokban, mivel egyedi darabokról van szó. Ennek ellenére nehéz lenne követelményként állítani, hogy minden, ami a gyűjteményben helyet kapott, egyben jogot szerzett az örök életre. Azt hiszem, ezt csak elméleti szinten lehet fölvetni, a gyakorlatban bizonyos fontossági sorrendet szükséges megszabni a megőrzési és restaurálási teendők elvégzésében. És a sorrend megállapítása hallgatólagosan azon a belátáson nyugszik, hogy még a múzeumba került anyagok is ki vannak téve az idő pusztításának.

Hol van azonban ez a pusztítás attól, amelyet az emberi alkotásoknak el kellett szenvedniök részben a természet erőitől, de főképpen magától az embertől? Az oxidálódó papír, a természetes rágta könyvek, a rozsdamarta vastárgyak, a kémiai és biológiai ártalmak sora, mondhatnám, racionális, kiszámítható ellenfél. Az alexandriai könyvtár pusztulása azonban máig személyes fájdalma minden könyvtárosnak, hiába épült meg utóda nemrég. Mit szólunk a rombadőlt, nagyszerű görög városokról, az ember alkotta helyek mai rommezőiről? Vagy az afganisztáni szobrok módszeres lerombolásáról? A huszadik század könyvégetéseiről? Szophoklész a hagyomány szerint vagy száz tragédiát írt; jó, hogy nyolc túlélte az évezredekkel. Ott vannak a kirabolt sírok, a fémdetektorok kutatta szántóföldek, a balsorsú Seuso-kincs. Kötetek kellenének a felsoroláshoz. Mi ez, ha nem a sors kegyetlen és szenttelen selejtező keze, amely mindig is alkotásaink és gyűjteményeink feje fölött lebeg? És paradox módon e szörnyű veszteségek teszik még értékesebbé számunkra azt, ami megmarad. Ezért ösztönösen hármennyire érezzük is, a lehetetlennel határos, hogy minden maradjon meg úgy, ahogyan van, mégis a végtelenség igényével való megőrzés lebeg szemünk előtt, valahogy úgy, mint a VI. században Cassiodorusnak a Vivariumban. Restaurálás és konzerválás: tisztelet a múlt, kötelesség a jövő előtt.

A mának pedig a szolgálat jár. Szolgáltatási kínálatunk széles palettán helyezkedik el a kutatástól az oktatáson, ismeretterjesztésen át a szórakoztatásig. Mind a múzeumban, mind a könyvtárban talán éppen a használat terén nyíltak azelőtt elképzelni se bírt lehetőségek. S a lehetőségeknek ma még alighanem a horizontját sem látjuk. Az új és még újabb technika és technológia megint egy vagy több lépéssel visz bennünket közelebb a vágyva vágyott célhoz, az idő és tér legalább virtuális újratерemtéséhez. Előbb-utóbb talán a múzeumokra is megfogalmazható az a követelmény, amely a könyvtárak mind inkább realizálódó eszménye: ha egy könyvtárba belépsz, óh olvasó, a világ valamennyi könyvtára rendelkezésedre áll. Valóban: milyen technikai gátja lehet ma már annak, hogy a helyi múzeumba lépve valamennyi múzeum gyűjteménye és kiállítása és egyéb szolgáltatása is hozzáférhető legyen. Ezt a követelményt még megfjejelhetjük mindkét intézmény vonatkozásában azzal, talán hazulról sem kell kimozdulnunk, hogy mindehhez hozzájussunk.

Itt azért álljunk meg egy pillanatra. Nem hiszem, hogy a gyűjteményt őrző hely jövőbeli létét a technikai vívmányok fejlődése és elterjedése ténylegesen fenyegetné. Még a könyvtárakét sem, amelyek pedig jobban ki vannak téve dokumen-

tumaik „dematerializálódásának”, azaz digitalizált formátumra való átváltásának, s ezáltal az őrző helytől való függetlenülésének. A hely, ahol az időben megjelenő és kifejlő információt hordozó dokumentumok és ezek használói találkoznak, az emberiség szent helyei közé tartozik. Ugyanis nem pusztán az információ talál itt használójára és viszont, hanem az információ avatott begyűjtője, őrzője és feldolgozója segítségével az egymásratalálás hatékonyabban történik és termékenyebbé válik, és új gondolatok aranyát produkálva mintegy valóra váltja a régi alkímisták vágyálmát, hogy az anyagok „házasításával” csináljanak aranyat.

A helyre azonban azért is szükség van és lesz, hogy a dokumentumok a maguk fizikai valóságában is használtathassanak. Akár egy két- vagy háromdimenziós reprodukció (pl. hologram), legyen bár tökéletes másolat minden porcikájában, mégsem helyettesítheti mindenben az eredetit. Mert nincs meg az az aurája, amelyet alkotójától kapott, vagy amelyet tulajdonképpen mi adunk meg neki, amikor tudatában vagyunk annak, vagy csak elképzeljük is, ki mindenkivel került kapcsolatba a dokumentum élete során, mi mindenben ment keresztül, hogyan élte túl a megpróbáltatásokat, és hogyan vívta ki a maga kis halhatatlanságát. Ezért nézünk más szemmel a Szent Koronára, mint nézünk bármely jó sikerült másolatára. (A tudományos megközelítésről most nem is szólva.)

Az eredeti és a pontos másolat egyre javuló viszonya sem oldhatja fel azt az újra és újra felmerülő, egyfelől jogos, másfelől elfogadhatatlan igényt, hogy mivel a dolgoknak megvan a maguk helye, kerüljenek hát vissza oda, ahonnan a sors kiszakította őket. A Parthenon metopéi miatt a Brit Múzeumban vannak, és miért nem az Akropoliszon (bár alighanem eredeti helyükön állományvédelmi okokból visszaszolgáltatás esetén is csak másolatok lennének), és – mondjuk – Esztergomban vagy Garamszentbenedeken van-e igazi helye a szárnyas oltárnak? Mily boldogok voltunk, amikor több évtizedes tárgyalások után csere révén az Országos Széchényi Könyvtár birtokába jutott az Ómagyar Mária-siralom, de ugyanez a könyvtár elzárkózott attól, hogy ugyanilyen módon átengedje a horvátoknak a számukra nemzeti ereklyének számító glagolita misszálét. Mindannyian, akik a múltat, vagyis az életet őrző tárgyakkal foglalkozunk, egy kissé fetisiszták is vagyunk, és ez így van rendjén. Nagyon sok tragikus tapasztalat erősíti bennünk ezt az érzést.

Minden esendőségünk ellenére – ami a gyűjtés, megőrzés és szolgáltatás során megmutatkozik – büszkeséggel tölt el bennünket az a tudat, hogy olyan intézmények munkatársai lehetünk, amelyek közvetlenül szolgálják az emberiség és az egyes ember időben és térben meghatározott életét, boldogulását.

Papp István

32. Nemzetközi ISBN Tanácskozás

Beszámoló az ISBN alkalmazásában várható változásokról és a kiadói, terjesztői, könyvtári szféra előtt álló teendőkről

2004. november 4-én és 5-én került sor az évenként megrendezett, immár 32. Nemzetközi ISBN Tanácskozásra (International ISBN Agency Advisory Panel Meeting) Berlinben. Ezen a tanácskozáson a szokásos témákon kívül olyan nagy horderejű változásokról számoltak be a vezető szakemberek, tájékoztak, vitatkoztak és szavaztak a résztvevő országok képviselői, amelyekről – úgy vélem – a hazai könyvszakmai közösséget is időben illik, sőt szükséges tájékoztatni.

A kétnapos program kiemelt témái a következők voltak:

Miért tekintjük rendkívülinek a 2004-es ülést?

Michael Cairns (R. R. Bowker Co. ISBN United States Agency), a tanácskozás elnöke, miután megnyitotta az ülést, ismertette a találkozó céljait. Felhívta a figyelmet arra, hogy a 2004. évi ülés minden szempontból rendkívülinek számít, mert a nemzetközi azonosító számrendszer változásairól, az azokkal kapcsolatos teendőkről és az új, önálló cégeként működő Nemzetközi ISBN Ügynökség létrehozásáról, valamint ezzel kapcsolatban a rendszer tagjaira váró kötelezettségekről (szerződéskötés és anyagi hozzájárulás) lesz szó. Bejelentette, hogy a jövő évi tanácskozást az Iráni ISBN Ügynökség nagyvonalú felajánlására Teheránban tartják.

Változik az ISBN nemzetközi szabvány

Michael Healy (Nielsen BookData Ltd., United Kingdom) ismertette az ISO 2108 szabvánnyal¹ kapcsolatban végzett munkát és annak eredményét. A Final Draft-ot (végleges tervezetet) az ISO TC46 SC9-ben részt vevő országok száz százalékosan megfelelőnek találták, azaz elfogadásra javasolták, és kizárólag a szerkesztésre vonatkozó javaslatokat, észrevételeket küldtek, amelyek közül a szabvánnyal foglalkozó munkacsoport (WG 4) az indokoltakat átvezeti a szövegbe. A szabvány szövegét kizárólagosan betekintésre hozzáférhetővé teszik a nemzeti ügynökségek számára; megjegyezzük, hogy ez az eljárás rendhagyó az ISO gyakorlatában. A szabvány megjelenése 2005. január végére várható.

Változik a nemzetközi ISBN Útmutató (ISBN User Manual)

Stella Griffith (UK ISBN Agency) ismertette az új nemzetközi, angol nyelvű ISBN Manual-lel (ISBN Útmutató) kapcsolatos tudnivalókat. A kézikönyv szövegezésénél ügyeltek arra, hogy a terminológia megegyezzen az új, erősen átdolgozott szabványéval, ugyanakkor természetesen a szabvány szigorú és szűkszavú rendelkezéseit bőséges magyarázatokkal és példákkal igyekeztek ellátni. Felhívta a figyelmet azokra a terminológiai változásokra is, amelyek alapvetően meghatározzák a számrendszer kezelését végző nemzetközi és nemzeti ügynökségek működését. A nemzetközi azonosító számrendszerek (ISBN, ISSN, ISMN, ISIL, DOI stb.) kezelésére az ISO nyilvántartó szervezeteket (Registration Authorities) nevezi ki az a feladat ellátására önkéntesen pályázó intézmények közül. Bőséges terjedelemben kellett foglalkozni az elektronikus dokumentumokkal, ugyanakkor hiányoznak még a pénzügyekre, valamint a menedzsmentre vonatkozó bekezdések. A kézikönyv szövegének véglegesítését és közreadását is 2005. január végére, február elejére tervezik; a kiadvány kizárólag elektronikus formában fog megjelenni a Nemzetközi ISBN Ügynökség honlapján.² Csak olyan ügynökségek kapnak kérésre nyomtatott példányt, amelyeknek nincs internet-hozzáférésre lehetőségük. Többek között szükség van a számokhoz kapcsolódó metaadatok XML formátumú előállításához szükséges program kifejlesztésére és átadására a nemzeti ügynökségeknek.

Új nemzetközi nyilvántartó szervezet alapítása

Michael Healy beszámolt az új International ISBN Agency alapításáról, önálló céggé válásáról. A megelőző 35 évben az ügynökség tevékenységét a Preussischer Kulturbesitz finanszírozta, munkahelyeit a Staatsbibliothek zu Berlin épületében tartotta fenn. Némi pénzügyi forrás származott a Publishers' International ISBN Directory³ (PIID) bevételeiből.

A berlini ügynökség az utóbbi években pénzügyi gondokkal küzdött, mert a csatlakozó országok számának növekedésével a tennivalók is sokasodtak; ezek ellátását (kapcsolattartás, oktatás, adatbázis-építés, PR stb.) a maroknyi munkatársi gárda már nem volt képes ellátni. Az alakuló új nyilvántartó szervezetnek mindezeket el kell végeznie. Fő célkitűzés, hogy a számrendszer globális működtetése folyamatos legyen.

Az új céget a tervek szerint nyolc választott és két kooptált tagból álló igazgatótanács irányítja majd. Az igazgatói posztra bármely nemzeti ügynökség képviselője jelölhető magát. A jelölt tagok közül a nemzeti ügynökségek választanak. A cég bejegyzésére már 2004 novemberében sor került. Véglegesítik a szerződéstervezet is, és megküldik a nemzeti ügynökségeknek.

Több hozzászóló jelezte, hogy a nemzeti ügynökségeket fenntartó intézmények jövő évi költségvetését már meghatározták, ennél fogva igen nehéz lesz a tervezett tagdíjakat előteremteni. Vita alakult ki arról az előterjesztésről, amely szerint a nemzeti ügynökségek szavazati aránya a befizetett tagdíj mértékétől függ egy és hat szavazói szám között. A szavazásra feltett kérdésben a többség véleménye szerint döntöttek, mégpedig a nemzetközi szervezetekben elfogadott gyakorlatnak

megfelelően, hogy végül minden nemzeti ügynökségnek azonosan egy szavazati joga lesz. Michael Cairns elmondta, hogy az új cég működtetése becslésük szerint évente mintegy 100 ezer euróba fog kerülni.

Fenntartási költségek – tagdíjmegállapítás

Pierfrancesco Attanasio (Associazione Italiana Editori / IPA) ismertette a tagdíjszámítás módszerét, amelynél két szempontot vettek figyelembe: az egyik a nemzeti ügynökséget működtető ország könyvkiadásának mérete, a másik a GDP. Az adatok forrása az IPA (International Publishers Association) és a Világbank statisztikája. Az ülés elé terjesztették azt a jegyzéket, amelyen minden tagországra vonatkozóan megadták az adatokat, amelyek a legnagyobbaktól a legkisebbekig a következők: 18 000, 12 500, 9000, 6000, 5000, 3500, 2500, 1500, 750, 250 euró. A legtöbbet fizetők közé tartoznak az olyan „nagy könyvkiadó országok”, mint Németország, az Egyesült Királyság, az USA stb., a legkevesebbet fizetők között találjuk Gambiát, Ghánát, Kazahsztánt stb. Magyarországot az 1500 eurós kategóriába sorolták. Az ellenőrzött és végleges számításokat tartalmazó dokumentumot meg fogják küldeni valamennyi ügynökségnek.

Beszámoló a nemzetközi ügynökség munkájáról

Hartmut Walravens, az International ISBN Agency igazgatója beszámolt az ügynökség elmúlt évi tevékenységéről, aminek java részét az ISO 2108 revíziója, az új ISBN Manual kidolgozása tette ki. Ezen kívül tájékoztató anyagot készítettek a Frankfurti Könyvvásárra, ahol számos kiadó először szembesült a leendő változásokkal. Több regionális tanácskozást tartottak, egyet az UNESCO támogatásával Algériában, egyet-egyet Kartúmban és Pristinában. Sor került Bogotában egy oktató szemináriumra. Itt derült fény arra, hogy elengedhetetlen valamennyi tájékoztató anyag spanyolra és franciára fordítása, mert ezeken a nyelvtérületen nem használják az angolt. Koppenhágában német nyelvű regionális találkozót szerveztek az északi és a balti országok ügynökségeivel közösen.

2004-ben is megjelentették a PIID-t a nemzeti ügynökségek által eljuttatott adatokat felhasználva, a teljesen felújított adatbázis alapján. Az ügynökség létrehozott egy levelezőlistát, amely a kapcsolattartás hatékony eszközének bizonyult.

Örömmel nyugtázzák, hogy a 2004-es Panel Meetingen 76-an vettek részt, ami különleges rekordnak számít, és nyilvánvaló, hogy a bekövetkező változásoknak tulajdonítható a részvétel ilyen mértékű emelkedése.

Az ISBN rendszerben részt vevő országok száma 170-re emelkedett. Ennek adminisztrációja meghaladja a jelenlegi Nemzetközi ISBN Ügynökség teljesítőképességét. Belátható, hogy a Preussischer Kulturbesitz eddigi nagyvonalú támogatásának megvonása lehetetlenné teszi a munkát, és minden érv mellett szól, hogy megalapítsanak egy, az ISO előírásainak is megfelelő karbantartó szervezetet, új, önálló költségvetésből gazdálkodó, nonprofit International ISBN Agency-t.

A tanácskozás résztvevői szokás szerint megkapták a nemzeti ügynökségek éves beszámolóit, közöttük a Magyar ISBN Irodáét. Az angol nyelvű változat a

következő URL-en férhető hozzá:⁴ <http://www.isbn-international.org/en/download/handout%20eng%20The%20new%20ISBN.pdf>

A változásokat, változtatásokat segítő eszközök

Brian Green (EDIteUR) a szoftverfejlesztésekkel kapcsolatos teendőkről beszélt, és felhívta a figyelmet egy ingyenesen hozzáférhető konvertáló programra (amely a 10 jegyű ISBN-eket 13-jegyűre konvertálja). Megtalálható a következő URL-en: www.unionsverlag.com/isbn/

Beszélt még a számokhoz kapcsolandó metaadatokról, amelyeknek legrészletesebb felsorolását az ONIX előírások⁵ tartalmazzák a hozzájuk tartozó XML-sémával együtt. Mindezeket az ügynökségek rendelkezésére bocsátják.

Stella Griffith és Brian Green felhívta a figyelmet az előkészítő munkálatok – nemzeti nyelven való tájékoztatás, szabványhonosítás, a felhasználói kézikönyvek fordítása stb. – fontosságára és idejében történő megvalósítására.

Hazai teendők

Az Országos Széchényi Könyvtárban működő Magyar ISBN Irodára a közeljövőben igen sok szokatlan feladat hárul, amelyek megoldásában számít a fenntartó támogatására, valamint a könyvszakma szervezeteinek részvételére. Az azonnali teendők és a következő év feladatai közül sorolunk fel néhányat:

- 1 Az új szabvány bevezetése számos előkészületet igényel, mindenekelőtt tájékoztató anyagok szétküldésére van szükség, mint amelyet pl. a Nemzetközi Ügynökség készített és terjesztett a Frankfurti Könyvvásáron⁶, (az angol eredeti a következő URL-en férhető hozzá: <http://www.isbn-international.org/en/download/handout%20eng%20The%20new%20ISBN.pdf>)
Ugyancsak honlapján tette közzé a *Guidelines for the Implementation of 13-Digit ISBNs* (Útmutató a 13-jegyű ISBN bevezetéséhez) című tájékoztatót, amelynek legújabb változata angol nyelven már olvasható a következő URL-en: <http://www.isbn-international.org/en/download/implementation-guidelines-04.pdf>

A Magyar ISBN Iroda a magyar fordításokat idejében hozzáférhetővé teszi a könyvtári és kiadói körök számára, eljuttatja a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesüléséhez.

- 2 Az iroda ellátja az új nemzetközi karbantartó szervezettel kötendő szerződéssel kapcsolatos feladatokat.
- 3 Az ISO 2108-at a Magyar Szabványügyi Testülettel a megjelenését követően azonnal honosíttatja. (A Könyvtári Intézet 2005. évi szabványosítási tervében a feladat már szerepel.)
- 4 Elkészítjük az új angol nyelvű, nemzetközi ISBN Manual hazai viszonyokra adaptált változatát, és megjelentetjük a weben (OSZK-honlap, KI-honlap, MEK).

- 5 Figyelemmel kísérik és közzéteszük az ISBN-levelezőlistán megjelenő híreket és tájékoztató anyagokat.
- 6 A fenntartótól fedezetet kell kérni a tagsági díj befizetésére.
- 7 A szabvány megjelenését követően az ISBN nyilvántartó rendszert fel kell készíteni a 13-jegyű ISBN kezelésére. Az AMICUS-t a LibriCore-nak kell felkészítenie mind a 10-jegyű, mind a 13-jegyű azonosítók kezelésére. ugyanez a feladat vár valamennyi könyvtári szoftver fejlesztőjére.

JEGYZETEK

- 1 Változik az ISO 2108 Information and documentation – International Standard Book Number (ISBN) = ISO 2108 Információ és dokumentáció – Nemzetközi szabványos könyvszám szabvány. Utolsó verziójának angol és magyar címe a következő volt: ISO 2108:1992 Information and documentation. International standard book numberig (ISBN) = MSZ ISO 2108:1994 Információ és dokumentáció. Könyvek nemzetközi azonosító számozása (ISBN).
- 2 <http://www.isbn-international.org/>
- 3 Évenként megjelenő, nemzetközi kiadónyilvántartás nyomtatott formában és CD-ROM-on, amelynek fő vásárlói körét a kiadók, terjesztők és könyvesboltok teszik ki.
- 4 Magyar változata e cikk 1. sz. mellékletében olvasható.
- 5 <http://www.editeur.org/onix.html>
- 6 Magyar fordítása e cikk 2. sz. mellékletében olvasható.

1. sz. melléklet

Beszámoló a Magyar ISBN Iroda tevékenységéről (2003. október–2004. november)

A Magyar ISBN Iroda 1974 óta működik Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár Kötelezpéldány Szolgálatának keretében.

Címe, elérhetőségei:

Magyar ISBN Iroda
 H-1827 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Budavári Palota F. épület
 Tel.: (+36 1) 224-3753, 487-8670
 Fax: (+36 1) 487-8687
 E-mail: isbn@oszk.hu
 URL: http://www.oszk.hu/frame_hu.htm?hun/helyi/isxn/isxn_index_hu.htm

Statistika: Kiadók, amelyeknek azonosítókat utaltunk ki

Csoportazonosító (országazonosító): 963

Jegyek száma	A tartomány terjedelme	1999-ig	2000	2001	2002	2003	2004	Összesen
2	00-19	16	0	0	0	0	0	16
3	200-699	194	0	3	9	6	16	228
4	7000-8499	1500	0	0	0	0	0	1500
5	85000-89999	1005	99	56	100	104	296	1660
4	9000-9999	279	68	46	77	65	53	588
Mindösszesen:		2994	167	105	186	175	365	3992

Megjegyzés: 2911 számot utaltunk ki egyedi könyveknek ún. csoportazonosító számokból és további 690-et szerzői kiadások számára (összesen 3601 egyedi számkiadásra került sor).

Alapvető információk

1. A Magyarországon megjelent könyvek hány százaléka van ellátva ISBN-nel?

Mintegy 90 százalékkuk.

2. Mennyire teljes az ISBN-nel való ellátottság, azaz valamennyi könyvnek van-e azonosítója?

Becslés szerint a Magyarországon kiadott könyvek 90-95 százaléka belenyomtatott ISBN-nel jelenik meg.

3. Az országban megjelenő nagyobb könyvjegyzékekben, bibliográfiákban szereplő könyvek hány százaléka adatai között szerepel ISBN?

A *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája* a Magyarországon kiadott és az Országos Széchényi Könyvtárhoz köteles példányként beszolgáltatott könyvek és füzetes kiadványok, hivatalos kiadványok, térképek és atlaszok bibliográfiai tételeit tartalmazza. Minden tételben megtalálható a kiadvány ISBN-je. Az ISBN-index közli az érvényes azonosítókat, a hibás számokat, valamint a javítottakat (*-gal jelölve). A nyomtatásban megjelenő nemzeti bibliográfia 2002 végén megszűnt, helyette két, az interneten hozzáférhető elektronikus változat jelenik meg (egy html, egy pedig PDF-formátumban).

URL: <http://szoaszerv.oszk.hu/mnbkb/index.html>

URL: http://www.oszk.hu/mnb/mnbkb_pdf/index.php

A bibliográfiai rekordok ingyenesen letölthetők a könyvtár nyilvános on-line katalógusából.

URL: <http://hektar.oszk.hu>

4. Mennyire elterjedt a vonalkód használata az országban?

A könyveknek kb. 80 százaléka szerepel vonalkóddal.

5. Mekkora az ISBN iránti érdeklődés a nem-nyomtatott könyvjellegű kiadványok esetében?

Az elmúlt évben 360 esetben igényelték ISBN-t (236 számot helyi [off-line], 124-et távoli hozzáféréssal [on-line]) elektronikus monografikus dokumentumra.

További információk

2003. szeptember 1-jétől új ISBN nyilvántartó programot vezettünk be a megfelelő tesztidőszakot követően. A program kezeli a teljes számtartományt, megjelöli az újonnan kiutalt számokat, és kezeli a számokhoz tartozó könyvek és kiadók adatait. Követni lehet a kiadói adatokban bekövetkező változásokat és azt, hogy a számhoz tartozó könyv megjelent-e. Ha a kiadó nem küldi be kötelezpéldányként a számára kiutalt számhoz tartozó könyvet, szüneteltetjük további számok kiadását. 2003. szeptember 1-je óta kizárólag írásos formában lehet számot igényelni (e-mailben, levélben vagy telefaxon); ennek tartalmaznia kell a nyilvántartáshoz szükséges valamennyi adatot. Az új szabályok segítene az ISBN-ek pontos nyilvántartásában, valamint a köteles példányok reklamálásában és megszerzésében.

A magyar nyelvű *ISBN Útmutató* pdf-formátumban hozzáférhető a Könyvtári Intézet honlapján:

URL: <http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/isbn.pdf>

Az ISBN-eket használják a könyvtárközi kölesönzésben, a gyarapításban és más könyvtári területeken.

A „Könyvkereső” adatbázisa jelenleg a könyvek legteljesebb kereskedelmi adattárára, amely az interneten férhető hozzá. A „Könyvkereső”-ben található meg a legtöbb kereskedelmi forgalomba kerülő könyv adatai 1992 óta, valamint a legfontosabb kiadók, könyvesboltok, terjesztők és könyvtárak adatai. (URL: <http://www.konyvkereso.hu>)

Egy másik elektronikus könyvterjesztő cég Magyarországon a „Sunbooks” (URL: <http://www.sunbooks.hu>).

A legnagyobb könyvtárellátó cég Magyarországon a „KELLO” (URL: <http://www.kello.hu>).

2. sz. melléklet

Az új, 13-jegyű ISBN

Tájékoztató a könyvszakma számára

Miért dolgozzák át az ISBN szabványt?

1. Azért, hogy növeljék az ISBN rendszer szám-kapacitását (erre az elektronikus dokumentumok szaporodása és a különböző kiadások és formátumok burjánzása miatt van szükség).
2. Azért, hogy az ISBN teljes mértékben kompatibilis legyen a más termékek szolgáltatóláncjaiban használt EAN-13 kóddal.
3. Azért, hogy meghatározzák az ISBN számok kiutalásához kapcsolt metaadatokat, valamint a társítás módszerét.
4. Azért, hogy eldöntsék, mikor és hogyan utaljanak ki ISBN-t a monografikus kiadványok bizonyos típusaira (pl. elektronikus adatállományok; kérésre nyomtatott dokumentumok, azaz POD; print-on-demand anyagok; monografikus kiadványok önállóan terjesztett részei).
5. Azért, hogy meghatározzák az ISBN-t kiutaló, adminisztrációját ellátó nyilvántartó szervezetek feladatait.

Mi fog megváltozni?

1. Az ISBN 2007. január 1-jétől 10-jegyűről 13-jegyűre fog változni.
2. A jelenlegi ISBN-eket majd a 978-as prefixum előzi meg, és ennek megfelelően az ellenőrző jegyet újra kell számolni.
3. Az eredményként kapott 13-jegyű szám teljesen azonos lesz a Bookland/ISBN-nel, amelyet az EAN-13 vonalkódban használnak.
4. Be fogják vezetni a 979-es prefixumot, amikor a jelenleg még rendelkezésre álló szám-tartomány kimerül.
5. A kiadók azonosítói valószínűleg nem maradnak ugyanazok a 979-es prefixum bevezetésekor.
6. A 13-jegyű ISBN-re épülő vonalkód felett a szám a megfelelő elválasztó jelekkel lesz feltüntetve, ugyanez a szám jelenik meg kötőjelek nélküli számsorként a vonalkód alatt.

Mi a teendő?

1. Azt tanácsoljuk, hogy a kiadók konvertálják át a még aktívan használatban lévő ISBN-eket 2007 januárjára (ez a még raktáron lévő készletekre vonatkozik, az ügymenet kényelmessé tétele érdekében).
2. A 2007. január 1-je után megjelenő új kiadványokra már csak 13-jegyű ISBN-t szabad kiutalni.
3. A legtöbb számítógépes rendszer kezelni tudja majd a 10-jegyű ISBN-eket még 2007 januárja után is egy ideig, bár erre nincs garancia.
4. A konverziót el lehet végezni akár az ISBN Ügynökségek által rendelkezésre bocsátott szoftverrel, akár az interneten vagy a terjesztőkön keresztül elérhetőkkal. Amennyiben szükség van rá, nyomtatott listákat lehet előállítani.
A kiadóknak azt ajánljuk, vizsgálják felül meglévő rendszereiket – mind a hagyományosakat, mind a számítógépeseket – amilyen hamar csak lehetséges, dolgozzanak ki tervet, és számoljanak a szükséges anyagi források előteremtésével. Valamennyi szervezetet arra buzdítunk, hogy osszák meg egymással és kereskedelmi partnereikkel a bevezetésre vonatkozó tervüket és az ütemezést annak érdekében, hogy ezek a partnerek hasonlóan tudják felmérni a bevezetéssel kapcsolatos teendőket.

A rendszerek lehetséges – de nem mindenre kiterjedő – jegyzéke:

- ISBN kiutalása;
- termékinformáció;
- szerkesztőségi ügyintézés;
- előállítási rendszerek;
- elektronikus könyvterjesztés;
- rendelések teljesítése, raktári ügyintézés;
- könyvelés;
- jogok és szerződések;
- jogkezelés és szerzői jogdíj-rendszerek.

A könyvkereskedőknek felül kell vizsgálniuk más lehetséges területeket, mint pl.:

- rendelési rendszerek;
- raktári nyilvántartások;
- automatizált vásárlási rendszerek;
- könyvelés.

* * *

További szempontok

Mivel a könyvkereskedelem számára adott az a lehetőség, hogy további prefixumokat illesz-
zenek a jövőben a 13-jegyű ISBN-ekhez, a rendszer valószínűleg hosszú évekig megmarad
számára meghatározott új szerkezetben. Mindazonáltal a fejlesztők bölcsen járnak el, ha néhány
járulékos lehetőséget is figyelembe vesznek a mezőhosszúságokkal kapcsolatban:

Néhány szervezet érdeklődik a 14-jegyű GTIN (Global Trade Item Number) iránt, ahol a 13-
jegyű ISBN elé egy egyjegyű járulékos prefixum kerül, amelyet a kereskedelmi partnerek
közötti egyezmény szerint csomagolási szint-indikátorként használnak.

A digitális objektum-azonosító (DOI = Digital Object Identifier) vagy az egységes forrásnevek
(URN = Uniform Resource Names) használata szélesebb körben elterjedhet az ipari ellátólánc
részeiben; ezek változó hosszúságú azonosítók, amelyekbe az ISBN-eket bele lehet foglalni.
Kérjük, hogy további információkért forduljon az International ISBN Agency-hez ([http://na-
ilto:isbn@sbb.spk-berlin.de](http://na-
ilto:isbn@sbb.spk-berlin.de)) vagy részletkérdésekben az Ön nemzeti ISBN ügynökségéhez.

Hasznos, az ISBN szabvány revíziójával kapcsolatos URL-ek:

International ISBN Agency: <http://www.isbn-international.org/en/revision.html>

ISO/ISBN: <http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/wg4.htm>

EAN.UCC GTIN: <http://www.ean-int.org/products.html>

DOI: <http://www.doi.org>

EDItEUR: <http://www.editeur.org>

© International ISBN Agency, Berlin

A Magyar ISBN Iroda közleménye

A szöveg véglegesítését követően magyar nyelven adjuk közre az International ISBN Agency
által kidolgozott, a könyvszektor számára már angol nyelven hozzáférhető *Guidelines for the
Implementation of 13-Digit ISBNs* című dokumentumot.

Berke Barnabásné

---

*Carlo Azeglio Ciampi, az Olasz Köztársaság elnöke
az olasz–magyar kulturális kapcsolatok területén végzett
kiemelkedő munkája elismeréseként Monok Istvánnak,
az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának
és Németh Gabriellának, az OSZK Gyarapítási osztálya
olasz referensének az Olasz Köztársaság Lovagrendje kitiüntetését
adományozta. A magas kitiüntetésekét Paolo Guido Spinelli,
az Olasz Köztársaság nagykövete adta át a budapesti
Olasz Kulturális Intézetben.
A kitiüntetteknek szívből gratulálunk!*

A magyar könyvtárosok etikai kódexének kérdéséhez

Etikai kérdések rendezésének igénye már többször felmerült a hazai könyvtárügyben, de a próbálkozások idő előtt el is vetéltek. (Vajon milyen feltételek híján?) Fölöslegesek talán nem voltak a próbálkozások, de etikai kódex megfogalmazásáig nem sikerült eljutni. Több mint négy és fél évtizede van módomban figyelemmel kísérni a magyar könyvtárügy alakulását, a könyvtárosok tevékenységét. Szerény történelmi ismeretekkel kiegészített megfigyeléseim arra engednek következtetni, hogy az emberi tényező állapota (ideszámítható – mások mellett – a képzés kérdése is, amely szintén eléggé gyakori vitatéma volt az elmúlt 50–60 évben!) akkor szokott felszínre törni, ha az ún. objektív társadalmi tényezők nem sok jóval kecsegtettek, vagy az eredmények maradtak el a vártaktól. A társadalmi megrendelés és feltételek megteremtése (objektív feltételek?) soha nem volt erőssége a magyar valóságnak. Magam már évtizedekkel ezelőtt arra a következtetésre jutottam, hogy nálunk az eredmények döntő meghatározói (szubjektív tényezők?) a mindenkori jeles és a másokat (sokakat!) magukkal ragadni képes, jól felkészült és magas szakmai erkölcsű könyvtárosok voltak.

Az első kérdés az, mennyire kedvezőek most a feltételek etikai kódex létrehozására. Az utóbbi években egyre távolabb kerülve a könyvtári valóság színtereitől, nem tudom, most milyen tényezők hozták ismét felszínre a szakmai etika problémáját. Nem is a megfogalmazás nehézségei aggasztanak, jóllehet az sem lesz könnyű, főleg ha – és az eddig leírtakból láthatóan szinte ebben van leginkább egyetértés a megszólalók között – az ősalapnak tekinthető tízparancsolat tömörű összefoglalás a cél. Sokkal inkább kérdéses számomra, milyen a könyvtáros társadalom fogadókészsége, felkészültsége, és milyen az igény legalább a szakma meghatározó köreiből. Továbbá egyáltalán hogyan lehet bevezetni, érvényre juttatni és működtetni etikai kódexet?

Ha jól értem Bartos Éva (a Könyvtári Figyelő 2004. évi 2. számának 242. oldalán olvasható) témafelvezetését, akkor a szakhatóság által közreadott könyvtár-politikai program egyik aspektusa, a manapság divatos pálya- és karrierépítési törekvések felől vetődött föl a szükségessége. Nem véletlenül a felkészültséggel szoros kapcsolatban. De nem a könyvtáros társadalom, hanem a szakigazgatás részéről merült fel. Azt azonban szerencsésnek vélem, hogy nem a szakhatóság akarja létrehozni, s az etikai kódex ügyét rögtön átterelték a szakmai és civil szervezet keretébe, és az eddig megfogalmazottak az MKE Etikai Bizottságának tagjai részéről és égisze alatt jelentek meg.

Már az elején szeretném leszögezni, hogy szigorúan egy vagyok a megszólalásra felkértek közül, s véleményemet úgy kérem az eszmecserébe illeszteni, mint ha minden megjegyzésem úgy kezdődne, hogy „azoknak a pártján vagyok, azokat támogatom, akik ezt vagy azt tartják, gondolják”. (Így is aggályos részemről

– a pályán kívülre öregedve – beleszólni az aktív és az ezután felnövő generációk szakmaerkölcsi magatartását meghatározó kódex ügyeibe!) Tehát én úgy gondolom, hogy a vita eredményeként megszülető írásmű kibocsátója szakmai civil szervezet(ek) legyen(ek). Hogy aztán az ehhez való csatlakozás, a könyvtáros hivatásba való beavatás, főleg visszamenően, hogyan, kiknek és miként tett aláírással vagy esküvel vagy más módon történjék-e – az már lehet vitatéma. Mindenesetre nekem szimpatikusnak tűnék az orvosi analógia követése, beleértve azt is, hogy a diploma csak előfeltétel, de orvosná, könyvtárossá az alapvető etikai kötelekre tett esküvel válik a szakember. Ez az analógia akkor arra is válaszolna, hogy mindenki könyvtáros-e, aki könyvtárban tevékenykedik. Minden bizonnyal a nem ide tartozók megbecsülése, munkájuk elengedhetetlen voltának elismerése stb. nem a könyvtári munkakörök egybemosásán múlik. Továbbá, ha az előbbi analógiát vesszük alapul, akkor nem egy dokumentumhoz aláírással való csatlakozást feltételezünk, hanem esküvel megerősített vállalást. Az előbbiből pedig az is következik, hogy az etikai kódex nem munkaköri eskü, nemcsak közszolgálatban foglalkoztatottakra vonatkozik (hiszen nem minden könyvtárosi tevékenység zajlik ilyen keretben), hanem a hivatásba avat be – függetlenül a mindenkori munkakörtől. Egyszer el kell kezdeni, visszamenőleg pótolni (talán a felnőtt korban megkeresztelkedők analógiájára), majd a diploma megszerzésekor tett esküjük nyomán lehet és kell könyvtárossá avatni mindazokat, akik a diplomával érdemessé váltak rá, függetlenül attól, hol lesz munkahelyük. Persze ne feledjük, a példa követése egyéb következményekkel is jár: szervezeti téren éppúgy, mint az etikai vétségek kezelését illetően!

Mielőtt az eddig megszólalók gondolataira reflektálnék, nyomatékjal ajánlom én is mindenki figyelmébe, hogy a mégoly sikeresen előkészített etikai kódex sem alkalmas minden baj és nyavalya kezelésére és gyógyítására. Aki túlzásokba esik, nem helyén kezeli a szakmai etikai kódexet: azt veszélyezteti, hogy az egész vállalkozás megszületése előtt ugyanúgy elhal(hat), mint az előző próbálkozások! Azoknak a számát szeretném szaporítani, akik az etikai kódex megfogalmazását és alkalmazását még nem létező, ámde fontos dolog megalkotásának és hiány pótlásának tekintik. Ebből következik, hogy velem nem lehet helyettesíteni, sem felülírni könyvtárelméletet, jogszabályokat, szabályzatokat, még kevésbé pénzhíányt stb. A kódex legfeljebb támaszkodik, netán hivatkozik rájuk, s főleg felhasználja mindezeket.

S ha már „felhasználást” említettem: szerencsére nem nekünk kell az úttörésre vállalkoznunk, mások és másutt már alkottak (könyvtáros és más) etikai kódexet. Jól felfogott érdekünk, hogy az előkészítéstől kezdve, a megfogalmazáson át a bevezetésig és az alkalmazásig mások tapasztalatait felhasználjuk. Ugyanakkor mégoly jó megoldás pusztá átvételére nem kerülhet sor, a szöveget magunknak kell kiszerveznünk. A magyar könyvtárosok etikai kódexének a hazai viszonyok és feltételek közepette, itt és most kell működőképesnek lennie. Ez nemcsak a körülmények figyelembevételét jelenti, hanem azt is, hogy – egyebek között éppen az etikai kódex működése következtében is – annak a változó környezethez való hozzáigazítása is vissza-visszatérő feladata lesz valamiféle etikai fórumnak.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy ez az etikai kódex nem ütközhet érvényes egyetemes és hazai állampolgári és szakmai jogszabályokba és általános emberi,

illetve hazai erkölcsi szokásokba. Ugyanilyen természetesen építhet az évezredek során már kikristályosodott szakmai elméleti tapasztalatokra és mentalitási–magatartási szabályokra. Ebből kiindulva úgy ítélem meg, hogy Ranganathan 1930 táján megfogalmazott öt törvénye ugyanúgy tartalmaz etikai vonatkozásokat, mint Gorman 1995-ben szintén öt pontban közzétett törvényei. Éppen ezért jól felhasználhatónak tűnnek számomra. Szellemük teljes egészében, részleteikből pedig olyan normákra gondolok, mint a rangannathani „tiszteljük az olvasó idejét” stb. Gormannak pedig minden pontja – szerintem – egyúttal etikai „töltetű”!

Amit a Könyvtári Figyelő 2004. 2. számában (242–289. p.) a mostani gondolatokból olvashattam, az összességében imponáló, és méltó az eddig megszólalóhoz, és garancia nemcsak az elvek megvitatására, hanem (persze, ha lesz türelem és kitartás!) végre a kódexnek a megalkotására is. Ez nem azt jelenti, hogy minden állítással és megfogalmazással egyet lehet és kell érteni. A sommás megítélés részemről egyúttal el akarja kerülni a tiszteletköröket is mind a háttéranyagot önmagához méltó színvonalon készítő Papp István, mind az általam régóta becsült többség s a kevés most megismert kolléga/nő hozzászólása előtt. A gondos és széles körű gondolatcsokorból méltatásra kiragadni bármit is csak a terjedelem növelését eredményezné, s az eligazodást zavarná. Szerzőik nem is szorulnak az én elismerésemre.

Értelmezésem szerint most az a legfőbb feladat, hogy számba vegyük a tenni-valókat (ehhez próbáltam már előbbre is néhány gondolatot megerősíteni), továbbá segítsük elő a többek által kívánt és tízparancsolati tömörségűnek igényelt etikai normák megfogalmazását. (A tiltásoktól azonban, amennyire lehet, óvakodjunk!) Azoknak a számát és súlyát kívánom szavazatommal erősíteni, akik ezt tekintik a lényegnek: s a tízparancsolatnak a magas szintű absztrakcióját, tartóságát, a minden emberre vonatkozathatóságát stb. Minden más ehhez képest toldalék, értelmezés, magyarázat – még ha ez is a feltétele, hogy „kódex terjedelművé”. alkalmazási példatárrá váljon. (Azt persze most meg nem mondhatom, hogy tíz vagy több, netán kevesebb gondolati egységbe tömöríthető-e?) Tiltakozom viszont az ellen, hogy minden tudnivalót, ismeretet, jogszabályt, szabályzatot, munkaköri leírást stb. idezsűfoljunk. Ugyancsak tiltakozom az ellen, hogy a normaszöveg gyűjtőköri vagy éppen szervezeti és működési szabályzat, munkaköri leírás legyen. Látszólag nehezebben eldönthető kérdés, amire többen is utaltak: tekintettel kell-e lennie a kódexnek intézményi és munkaköri differenciálódottságára. Ha megpróbálok saját logikámnál maradni, akkor azt mondom: az etika hivatásra vonatkozik, nem az előbbiekre. Így – ha ismételten az orvosok példájára hivatkozom – csakis a könyvtáros szakma egységére szavazhatok e tekintetben is. A normaszöveg nem, az értelmezés, a magyarázó szöveg, a példatár lehet a helye a sajátosságok felvonultatásának.

Amikor az előbb a másutt leírtak megismérlése ellen tiltakoztam, egy pillanatig sem az azokban foglaltak figyelembe vételét akartam kétségbe vonni. Éppenséggel magam is úgy vélem, hogy a XXI. század elejének Magyarországn a könyvtárosi etika alapértékeit a *Könyvtárosok kézikönyve* nemrég megjelent kötetében foglalt korszerű könyvtáreszményből s persze az ENSZ egyetemes emberi jogokról szóló nyilatkozatából, az érvényes magyar alkotmányból, a könyvtári törvényből, az UNESCO- és IFLA-manifesztumokból stb. kell és szabad levezetni. Nem azokat megismételni, hanem magas szinten absztrahálni. Külön is hangsúlyozom

azt a ma korszerű szemléletet, hogy sem intézményi, sem tevékenységi oldalról nem egyetlen könyvtárnak vagy könyvtárosnak, hanem a rendszer egészének kell a feladatokat teljesítenie és az igényeket kielégítenie. Az etikus magatartás is ebben a keretben érvényesíthető, de etikusak csak az egyén megnyilvánulásai lehetnek, etikus magatartás a könyvtáros tevékenységében mutatkozhat meg. A rendszer, az összefogás ma már döntő: ezért kívánatos, sőt elengedhetetlen a kódexben helyet találni az egymás iránti felelős magatartásnak.

Papp István sokfelől közelítő háttéranyagát olvasva a legtöbbször azért kellett széljegyzeteket fűznöm szövegéhez, mert úgy véltem, hogy az ott leírtak vagy evidenciák, vagy másfajta szabályzatokba, sőt nemegyszer az emberi együttélési szabályok, mondhatni általános kötelmek körébe tartoznak. Aztán amikor eszembe jutottak a hallgatóim útján és feladatmegoldásaik során keletkezett, s a legkülönbözőbb típusú, nagyságrendű, az ország más és más részeiben lévő könyvtárakból származó, nem éppen szívderítő hírek, elbizonytalanodtam. Ezért közreadok néhányat dilemmáimból. Etikai szabályt sért-e, vagy „csak” a munkaköri szabályzatba ütköző, munkaviszonya létesítésekor kötött szerződését szegi-e meg az, aki (netán állam- vagy szolgálati titokká minősítve?) nem hocsát jövőendő könyvtárosnak vagy másnak a rendelkezésére a könyvtárral kapcsolatos adatokat, dokumentumokat? Aki könyvtárszakmai szakirodalomért a megyei könyvtárba szeretné utaztatni a könyvtár szakos hallgatót, mert könyvtárközi kérésének teljesítését többletmunkának nyilvánítja? Aki – igazgatóként – a hallgató tájékozódását azzal akadályozza, hogy helyismereti munkatársának megtiltja, hogy saját munkaterületéről „nyilatkozzon”? Aki segítségét megtagadja az első éves hallgatót a végzőshöz hasonlóan könyvtárosnak minősítve? Aki azzal mutat példát jövőendő pályatársának, hogy belső dokumentumok létét tagadja le (statisztika, szabályzat, terv, nyilvántartás)? Ha a felsoroltak tényleg megtörténnének, akkor a mulasztás nem etikai, hanem munkafegyelmi! A sort, sajnos, hosszan lehetne folytatni. Az előbbi kérdéseim persze álságosak (a valóság rosszabb!), de az így is megválaszolásra vár: hol a határ a munkafegyelmi, munkaköri mulasztások és az etikai vétségek között? A kódexben az átfedéseket és a keveredést jó lenne elkerülni.

S ha már volt oktatói tapasztalataimra hivatkoztam, nem térhetek ki a könyvtárosi etika és a képzés–továbbképzés viszonyának legalább érintőleges tárgyalása elől. Úgy is feltehető a kérdés: oktatható-e a könyvtárosi – vagy bármilyen – etika? Oktatási vagy nevelési kérdés-e? A tanulás vagy a készségfejlesztés körébe tartozik-e? Azt hiszem, valamennyi együtt. Mindenekelőtt azonban szocializációs kérdésnek vélem, ahogy alapvető és általános etikai normáinkat is családi, környezeti és iskolai szocializációnk során rögzítettük és gyakoroljuk be. Mint minden magatartási–cselekvési megnyilvánulásnak, persze van elméleti, elsajátítható és elsajátítandó része, de bizonytal nem elég, ha bárki szépen fel tudja mondani az idevágó leckét. Ugyanakkor ismeret nélküli, önmagában való neveléssel – ami ugyebár nem is létezik – itt sem jutunk messzire. Rendkívül fontos az is, hogy mit, milyen tantárgyakat tanítunk, mi az oktatás tartalma. Csak két példát. Egyrészt a történeti stúdiók nemcsak ismeretanyagot jelentenek, hanem azért is tanítjuk, mert ezen ismeretanyag nélkül nincs kötődés egy több évezredes szakmához. Másrészt a manapság előszeretettel csak a technikának, technológiának az oktatására irányuló törekvések praktícizmusba tévednek, s eltüntet(het)ik a könyvtárosság egyik lényegi vonását, azt, hogy minden, az egyes ember számára

nyújtott, végső soron az egész emberiségért végzett tevékenységről van szó. Ahogy a pedagógust fölöslegessé tenni vélt oktatástechnológiai törekvések az 1970-es évek tájkán kudarcot vallottak, ugyanúgy elképzelhetetlen a könyvtáros nélküli könyvtár. Vélhetően ezért tartotta fontosnak Gorman rögzíteni: „3. Alkalmazd a technikát intelligens módon, hogy gazdagítsd a szolgáltatásokat” – s nem azért, hogy magadat helyettesítsd, tenném hozzá én!

Éppen ezért tudatos, az egész képzésen végigvonuló személyiség- és készségfejlesztéssel vélem megalapozhatónak a könyvtáros etikát, amelyben sokat jelentenek mind a helyzetgyakorlatok, mind a példaadás mindazok részéről, akikkel a jövő könyvtáros pályára készülődése során találkozik. (Tehát az oktató és gyakorló könyvtárosok részéről!) Nem véletlen az sem, hogy a hivatásba való befogadásnak erről az oldalról természetes időpontja a szakmai ismeretekről, gondolkodásról, problémamegoldó készségről stb. tanúskodó államvizsga, diplomaosztás ideje. Megnyilvánulási formája az akkor tett, esküvel megerősített fogadalom. Ugyanakkor e tekintetben sem fejeződik be a tevékenységre való felkészülés a diploma megszerzésével, hiszen a könyvtáros etikának is vannak örök érvényű (állandó és általános) és változó (új és speciális) vonásai. Ha a továbbképzést a szakmai (könyvtártípusra, munkakörre irányuló) specializáció részének tekintjük, akkor emellett a szakmai etika speciális, részletes megismerése, elsajátítása és begyakorlása is beilleszthető, beillesztendő a programjába.

Papp István is érintette, de a hozzászólók visszatérően és többirányúan foglalkoznak a könyvtár és a könyvtáros kapcsolatrendszerével, s mintha helyenként az lenne kiolvasható, hogy a környezettel, fenntartóval, használóval kapcsolatosan is intézkedéseket, szabályokat akarnának megfogalmazni a kódexben. Természetes módon az előbbieik jogszabályokban és egyéb szabályzatokban rendezhetők. A könyvtáros etikai kódexe viszont csak reá magára vonatkozik, s azoknak a véleményén vagyok, akik szerint a dolgokat a könyvtáros felől kell normákba foglalni. Ebből következően nincs itt helye a fenntartó, a partnerek vagy akár társszakmák, netán a használó hozzánk való erkölcsi viszonya tárgyalásának sem, nemhogy a szabályozásának. Vagyis óvnám a kódex megfelelő mederben tartását, s tiltakoznék parttalanná szélesítése ellen.

Többeket foglalkoztat, hogy szabálygyűjtemény vagy útmutató legyen-e; hogy miként emelkedhet „jogerőre” a kódex, miként lehet „szankcionálni” a vétségeket. Olcsó lenne arra hivatkozni, hogy kis hazánkban még a törvény is olyan, mint a menetrend (tudjuk, mitől és mennyire tértünk el?!), s csak az nem szegi meg az országgyűlési képviselőktől a kormányon át az állampolgárig, aki nem szégyelli. Ezért azokkal értek egyet, akik inkább a belső tartásra apellálnak. A tízparancsolatra vagy más etikai normákra való utalás azért szerencsés, mert azt is kifejezésre juttatja, hogy a kódex normatívái olyanok legyenek, amelyeket azért fogadtam el, mert tetszenek, logikusak, és nem azért tartom be őket, mert esetleg fejemet veszik, hanem mert kivétel nélkül érezném magam az általam kedvelt közösségből, ha megszegném a szabályokat. Ezért is fontos a kidolgozási és elfogadtatási folyamat: „a kódex elkészítéséhez vezető út talán fontosabb is, mint maga a kódex” – írta általam is helyeselhetően Horváth Sándor Domonkos.

A vitaindító és a hozzászólók jó része természetesen központi kérdésként kezeli, honnan közelítsük meg az etikai kódex tartalmát, a szabályozandó kérdések

körét. Alighanem mindenkinek van részigazsága, hiszen többféle megközelítésnek van létjogosultsága. Ha történetileg akarom megközelíteni, akkor a legáltalánosabb értelemben vett könyvtár örökérvényű feladatainak (összegyűjtés, válogatás, rendszerezés/feltárás, megőrzés és rendelkezésre bocsátás) a minél teljesebb és jobb megvalósítását elősegítő erkölcsi normatívákat kell számba venni. Ha a használó egyetemes emberi jogai felől közelítünk a kérdéshez, akkor a hozzáférhetőség, az egyenlőség, a teljesség és más hasonló elvek biztosítására kell ügyelni. (Lásd Ottovay László kiváló példáit.) Természetesen elképzelhető többféle megközelítés ötvözése is. Azt gondolom, hogy az általános elvek megvitatásának mielőbbi lefolytatása után, sőt már közben is mihamarább hozzá kellene látni a tömör kódex, szabálygyűjtemény megfogalmazásához. A lehető legtöbb variációt kellene közrebocsátani, amelyekhez szabad hozzátenni, még többet elvenni, s főleg összevonni és tömöríteni, közérthetőbbé tenni. Ügyelni kell arra, hogy nem könyvtári, hanem könyvtárosokra vonatkozó szabályzat készül. Másfelől nem a lehető leghosszabb, legterjedelmesebb és legteljesebb kódexet kell megalkotni, hanem a megvalósíthatót, az itt és most előrevivőt.

Többen érintették, és valószínűleg ezután is a kódex legvitatottabb kérdései közt fog szerepelni a „mindent vagy morális szempontok szerint korlátozottan szolgáltatni”, illetve az „ingyenesen vagy térítésért szolgáltatni” dilemmája. Anélkül, hogy magamra vállalhatnám a döntést: ezeket a változások mentén értelmezhető kérdések közé sorolnám. Az utóbbi alternatíva eldöntése egyszerűbbnek tűnik: az ingyenesség és térítésség nem eleve elrendelt, koronként változott. Ma a térítés került előtérbe. Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy a könyvtáros döntse-e el, kinek mi szolgáltatható (gyerekeknek fejlődés-lélektani okokból, felnőtteknek a nagyobb bajt elkerülendő) – úgy látom, manapság túl vagyunk a könyvtáros nevelő funkcióján, helyette „a szolgáltatások nevel(het)nek” elvét valljuk. Még kevésbé fogadhatjuk el a könyvtáros gondolatcsendőr voltát. Célszerű feltételeznünk persze könyvtáron kívüli elvek és eszközrendszer érvényesülését is: a könyvtáros munkáját is alkotmányos elvek szabályozzák.

Általánosságban óvni kell a könyvtár és ezzel együtt a könyvtáros társadalmi szerepének eltúlzásától. Ne vállaljunk könyvtári eszközökkel és a könyvtáros felkészültségével és emberi adottságaival teljesíthetetlen feladatokat. A könyvtárossal szemben támasztott követelmények megfogalmazói gyakran hajlamosak voltak ember által teljesíthetetlen követelményrendszert felállítani, úgyhogy joggal merül fel az emberben, hogy ekkora tökéletesség után mi különbözteti meg a könyvtárost a jóistentől? (Főleg első éves hallgatók pályaválasztásának megingatására alkalmasak ezek!) A realitás keretein belül maradván is éppen elég teher hárul a munkáját becsületesen, etikai lag nem kifogásolhatóan végző könyvtárosra.

Tóth Gyula

Száz év – száz könyv

Kiállítás a FSZEK központi könyvtárában

A főváros nyilvános könyvtára 2004-ben ünnepelte főnállásának századik évfordulóját. A jeles alkalom fényét számos igen rangos esemény, rendezvény emelte, ezek sorába tartozott a *Száz év – száz könyv* című kiállítás, amely december végéig volt látható a központi könyvtár, a Weinckheim-palota Aranytermében. Havas Katalin olyan – terjedelmében tán szerény, anyagában azonban dúsgazdag – tárlatot állított össze, amelynek elsődrendű célja, ha tetszik, hivatása a gondolkodásra készítés volt: szembesíteni a könyvek tükrébe tekintő olvasót, hogy akár csak futólag is mérje föl, mi minden történt velünk az elmúlt évszázadban.

A kiállítás szerkezete – ha jól belegondolunk – végtelenül egyszerű, ugyanakkor roppant szellemes. 1904-től 2004-ig minden esztendő egy-egy feliratos tábla jellemez, éspedig a kronológiák ismert módszerével. A tábla rövid fölsorolása elmondja, mi minden történt abban az évben a nagypolitikában, az egyetemes tudomány, művelődés és művészet történetében, a magyar szellemi életben és az irodalomban, illetve a könyvkiadásban. Például az első tabló szerint az 1904. év az orosz-japán háború kitörését hozta el, ekkor kapta meg Pavlov az orvosi Nobel-díjat, Rodin megformálta a *Gondolkodó* alakját, Amerikában pedig megjelent Jack Londontól *A tengeri farkas*. És idehaza? Itthon kikerült a nyomdából Eötvös Károly *A nagy per* című műve, a tiszzaeszlári vérvád-per eseményeit és következményeit földolgozó kötet, amely az 1904-es kronológiai tábla mellett tekinthető meg. Az adott esztendő legfontosabb és legjellemzőbb köztörténelmi és kultúrhistóriai eseményeit fölsoroló tábla mellé került tehát az „év könyve” – így állt össze a száz évet szimbolizáló száz könyv tárlata. Nézzük tovább a könyvek sorát: 1905-öt a *Karenina Anna* magyar fordítása testesíti meg; 1906-ot Ady *Új versek* című kötete, a következő évet *A Pál utcai fiúk*, 1908-at természetesen a *Nyugat* első száma, 1909-et Babits verseskönyve, a *Levelek Iris koszorújából* fémjelzi, és így tovább – száz esztendőn át egy-egy könyv.

A látogató óhatatlanul kíváncsi arra, milyen kötetek jelenítik meg a történelileg különösképp fontos, karakteres évszámokat. Például az első világháború végét jelentő 1918-as év könyve Ady *Halottak élén* című munkája, 1919-et Szabó Dezső korszakos regénye, *Az elsodort falu* „illusztrálja”, Trianon évét, 1920-at Szekfű Gyula *Három nemzedéke*. Vagyis – tűnődhet el a látogató – a történelmi korforduló a kiszemelt kötet tartalmában olykor áttételesen, sokszor azonban közvetlenül kifejeződik. Nem egyszer pedig éppen szembetűnő az egybeesés, így 1939-et *Hitler vezér és kancellár danzigi beszéde* jeleníti meg, 1945-öt Nagy Lajos *Pincenaplója* vagy 1946-ot Radnóti Miklós posztumusz kötete, a *Tajtékos ég* reprezentálja, míg 1952-öt a *Magyar írók Rákosi Mátyásról* című antológia, 1956-ot pedig

Illyés Gyula nagylélegzetű verse, az *Egy mondat a zsarnokságról* – az Irodalmi Újságból.

Havas Katalin persze éppen nem történelmi illusztrációk gyűjteményét kívánta összeállítani a kiállítás anyagának válogatásakor. Mint elmondta, folyvást meg kellett küzdenie a puszta történelmi szemléltetés kísértésével és a műközpontú irodalomszemlélet, az irodalmias reprezentáció csábításával, illetve a kettő dilemmájával, mindeközben persze a bőség zavarával is. Így aztán 1954 könyvben megtestesült eseménye az *Olcsó könyvtár* sorozat első kötetének megjelenése, illetve kiállítása lett, az 1963-as évé Szolzsenyicin regénye, az *Iván Gyenyiszovics egy napja* fordításának kiadása. Történelem és irodalom, politika és könyvkiadás párhuzamai, analógiái, illetve ellentmondásai mérhetők le olyan eseményeken, mint a *Rozsdatemető* (1962) vagy az *Erdély története* (1986) című nagymonográfia megjelenése. Az sem véletlen hogy 1989-ben látott nyomdafestéket Faludy Györgyötől a *Pokolbéli víg napjaim* és 2002-ben a *Sorstalanság* új kiadása. Száz esztendő könyvekkel szemléltetett históriájában ott vannak a határon túli magyar alkotók (Nyíró Józseftől Grendel Lajosig), ott vannak a népiesek és az urbánusok, a „sztárok” és a mellőzöttek, és persze ott van a 90-es évek értékválságát mutató könyvek sora, miközben előkerültek a kor-érzet kultuszművei is, így 1967-ből az *Ezek a fiatalok* című film zenei anyagát tartalmazó lemez borítója vagy 1971-ből a *Képzelt riport...* bakelit korongjának borítója.

Vagyis minden látogató, nézelődő, arra járó elgondolkodhat, mi minden történt velünk, szüleinkkel, nagyszüleinkkel az elmúlt évszázadban. Mi történt a világpolitikában és a hazai közéletben, a világirodalomban és a magyar literatúrában, mely kötetek reprezentálják egy-egy esztendő szellemiségét a leghűségesebben vagy épp a leglátványosabban? A japán–orosz háborútól két világégésen át a New York-i terrortámadásig, a XIX. és XX. század fordulójának újszerű irodalmi törekvéseitől Esterházy Péter munkásságáig – mi történt körülöttünk, velünk és bennünk? Bárki betévedő és tárlatnéző végiggondolhatja, hogy a nyugatosok föllépésétől a 90-es évek igénytelen könyveiig mi minden került az olvasók elé. Eltűnődhet az értékek és kánonok, stílusok és divatok – melleleg könyvborítókon is megmutatkozó – forgandóságán. De azt is észreveheti – a párhuzamos kronológiák tanulmányozásának szellemi izgalmait átélve –, hogy egyazon évben jelent meg a *Švejk* és a *Kakuk Marci*. Vagy eszébe jutott-e már valakinek, hogy 1927-ben, abban az évben, amikor Lindbergh átrepülte az Atlanti-óceánt, nálunk kiadták Babits *Halálfiái* című regényét, és 1953-ban, Nagy Imre miniszterelnökségének esztendejében került a könyvesboltokba Barcsay Jenő *Művészeti anatómiája*? Meg hogy 1990-ben, az első szabad választás évében vehették kézbe a honi olvasók José Silva *Agykontrollját*?

Bizonyos, hogy a bőség zavarával hősiesen küzdő Havas Katalin néha-néha alulmaradt e küzdelemben. Hiszen egyszerre kellett ügyelnie bizonyos belső arányokra, például ugyanattól a szerzőtől vagy szellemi irányzattól, stílusiskolától ne legyen túl sok kötet; reprezentálnia kellett a különböző műnemeket, a prózát a verset és a színművet; meg kellett jelenítenie a hazai és a határon túli magyar irodalmat és a fordításirodalmat is; utalnia kellett a politikumot kiszolgáló vagy attól elforduló írók alkotásaira. De még az is fontos szempont volt, hogy ne a sablonos könyvtári kötésű, hanem az eredeti borítójú példány kerüljön az üveg alá.

Végül is egy jubiláló könyvtár, a százéves FSZEK könyvekből összeállított tükört tartott száz év magyar (és részben európai) kultúrája, irodalma, könyvkiadása elé, és ebből a tükörből persze fölsejlik a hazai irodalompolitika képe is, éppen úgy, mint a stíluskorszakoké, az ízlésváltozásoké vagy a könyvek, a nyomdászat, a könyvgrafika és a könyvtárak történetéé. Az sem mellékes, hogy az elmúlt évszázadban született olvasó is belenézhet a közösség lelki tükrebe, megkérdezően: „Ment-e a könyvek által a világ clébb?” Aztán megkérdezheti magától is, vajon mennyit ismer, mennyit birtokol ő e száz esztendő könyvterméséből, mi az, ami őt megérintette Adytól a kortársakig. Sőt utánanézhet annak is, hogy születése esztendejét melyik magyar könyv jelképezi, és vajon miért éppen az.

Hogy végül is szubjektív összeállítás lett a *Száz év – száz könyv* című kiállítás, tagadhatatlan. Ha másvalaki rendezi, bizonyosan más könyveket helyezett volna a tárlókba, ugyanilyen okkal és joggal. Mint ahogy az is vitán fölüll áll, hogy az összeállító Havas Katalin elérte célját, hiszen a látogatók nagy részét legalább megállásra, talán rövid tűnődésre készítette a magyar múlt, a magyar könyv múltja felől. Mert hogy ez is a könyvtár feladatai közé tartozik. (MLM)

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár honlapján: interneten az Irodalmi bibliográfia

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1961-től kezdve folyamatosan adja közre a magyar és a világirodalom alkotóiról és a fontos irodalmi korszakokról, fogalmakról magyar nyelven megjelent tanulmányok és kritikák bibliográfiáját.

1961 és 1992 között cédula-formátumban, *Irodalmi analitikus katalógus* néven, negyedévente jelent meg. A feldolgozott folyóiratok száma 16–20 között mozgott, ezen kívül évente 30–40 tanulmánykötetet is feldolgoztak összeállítói.

1993. január 1-jétől gépesítettük a vállalkozást, és *Irodalmi bibliográfia* néven a Textar adatrögzítő programon havonta hajlékonylemezen adtuk közre. A cédula-formátum valamennyi korábbi gondját megoldotta a számítógépes verzió, hiszen azonnal betölthetővé váltak a friss adatok, és a visszakereshetőség egy adatról 18-ra nőtt.

1996-ban – nagy elszánással és pályázaton nyert pénzzel – az 1961 és 1992 között összegyűjtött mintegy 200 000 tételnyi – katalógust revízió alá vettük, és több mint 22 000 retrospektív tételt – lényegében a maradandó írások lelőhelyét – rögzítettünk az Irodalmi bibliográfia adatbázisába. Az így nyert rendkívül értékes, több mint 60 000 tételes bibliográfia CD-ROM-on történő kiadása kézenfekvő megoldásnak tűnt, és 1997-ben az Arcanum Kiadó közreműködésével megjelent a CD-ROM.

A FSZEK azóta is a témában most már egyedüli kurrens bibliográfiaként naprakészen szolgáltatja adatait. Ezt a változatot 2004-ben a könyvtár a honlapján keresztül feltette a világhálóra (http://www.fszek.hu/adatbazisok/sajat_adatbazisok?&prk=48923542), így az internettel rendelkezők ingyen és otthon is hozzáférhetnek a bib-

liográfiához. Egyre több háztartás, könyvtár és iskola is rendelkezik ilyen lehetőséggel, és az irodalom iránt érdeklődő kutatók, olvasók, egyetemi, illetve főiskolai hallgatók, középiskolások és az őket kiszolgáló intézmények hasznos segédeszköze lehet a bibliográfia.

Az *Irodalmi bibliográfia* feltárja a folyóiratokban és tanulmánykötetekben megjelent, az írókról és műveikről szóló tanulmányokat, kritikákat, cikkeket, regisztrálja a klasszikus szerzők színpadi műveinek bemutatóiról szóló kritikákat is. Ugyancsak megtalálhatók benne a művészfilmek adatai és kritikái.

A *Személyről* szóló fejezetben az írókról írt monográfiák, tanulmányok, életrajzi adatokról szóló tudósítások (pl. kitüntetések, díjak, nekrológok) találhatóak. Az egyes kötetekről szóló kritikákat, ismertetéseket a *Szerző* című fejezetben kell keresni. A címeknél az összes könyv, kritika, tanulmány, film és színházi előadás címét lehet megtalálni. A közreműködői index az előadó színház nevét, a film- és színházi rendezőket, a fordítókat tartalmazza.

A több szempontú visszakeresést segíti a tárgyszórendszer (pl. verselemzés [a vers címére keresve], barokk, erdélyi magyar irodalom stb.). Tizenhárom szempont szerinti visszakeresés – és ennek kombinációi – lehetségesek a bibliográfiában.

Az adatbázis 420 magyar nyelvű folyóiratot (a legfontosabb határon túli magyarokat is) és 700 tanulmánykötetet dolgoz fel. Mintegy 7300 szerző 5000 alkotóról, 330 testületről írt 75 000 tanulmányának, kritikájának, cikkének bibliográfiáját tartalmazza. (Pl. József Attila 1250, Petőfi Sándor 820, Móricz Zsigmond 457. Pílinzsky János 394, Esterházy Péter 400, Kertész Imre 270 tétellel szerepel.)

Pesti Ernő

Kasánszky Zsombor (1940–1988) a Füzéki István Emlékérem jutalmazottja

A 3K 2002 decemberében részletesen beszámolt a Füzéki István Emlékérem alapításáról, később arról is, hogy az évente kiosztandó emlékérmet első ízben Horváth Tibor nyerte el. 2004-ben ismét sor került az emlékérem ünnepélyes átadására. A Füzéki István emléktábla előtt, a koszorúzási ünnepség keretében a Magyar Könyvtárosok Egyesülete nevében

Biczák Péter adta át jelképesen az idei díjazottnak, dr. Kasánszky Zsombornak, az 1988-ban elhalálozott könyvtárosnak az emlékérmét. Kasánszky Zsombor nemcsak kiváló könyvtáros, az Országos Széchényi Könyvtár, majd a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár mindannyiunk által ismert, nagyszerű munkatársa, de – méltóan az emlékérem névadójához – a maga módján ő is '56 mártírja volt. Forradalmi tetteiért szenvedett súlyos bűntetést, tört – csaknem – derékba nagyra hivatott pályája. A díjazott emléke előtt tisztelettel meghajlunk, és örömmel nyugtázzuk, hogy a posztumusz emlékérmét minden szempontból méltó személy kapta. A díj és a díjazottak külön-külön és együttesen is valami olyat szimbolizálnak, ami végtelenül fontos szakmánk számára.

A kultúra kérdése – lépések a tudásmenedzsment felé

A tudásmenedzsmentnek vannak könyvtáron kívüli megközelítései – sőt a menedzsment-szakirodalomban főként ilyenek vannak –, ám úgy vélem, a könyvtárosoknak bőven van lehetőségük arra, hogy ezen a területen nagyot alkossanak. Hogy ezt megteszik-e vagy sem, az nem az országos politikán vagy a helyi fenntartókon múlik, hanem döntően saját magukon áll vagy bukik.

Mivel a Balassagyarmaton, 2004. március 19-én a helyi könyvtárban *Az információtól a tudásmenedzsment felé mutató könyvtári lehetőségek* című előadás témája – információból tudásmenedzsment (vagy ismeretgazdálkodás) – azóta is napirenden van, érdemes újból körüljárni. Az üzleti életben a tudásmenedzsment a közérdeklődést mutató hype-görbe második felfutó ágán van.¹ A menedzsment területén „megfontoltabban” haladó közszféra, és benne a könyvtárak pedig talán az első felfutás csúcsához közelítnek. S ez nagyszerű lehetőség arra, hogy a hullámhegyre feljutottak tapasztatait figyelembe vegyűk saját okulásunkra. (Eközben tanulságok levonása végett tekinthetünk korábbi menedzsment-divatok hullámvölgyeire is, pl. management by objectives, TQM, karcsú menedzsment, reengineering stb. Ugyanis a lefutó ág után – amikor már kevésbé sikkes emlegetni őket – szempontjaik közül különösebb hangoskodás nélkül számos elem épül be a mindennapokba.)

Tudásmenedzsment (KM – knowledge management): megközelítés, amely lehetővé teszi egyének, csoportok számára, hogy a tudást kollektíven és rendszerezetten létrehozzák, megosszák és alkalmazzák üzleti céljaik elérése érdekében. Egy másik meghatározás szerint: olyan menedzsment-eszköz, amely a tudás különböző formáit kezelve eredményez versenyelőnyt, üzleti értéket. Módszerei: kodifikációs (a tudás rögzítése, tárolása és továbbítása), perszonalizációs (személyes kapcsolatok és tudásátadás), context based (a tudásfelderítéshez és átadáshoz optimális helyzetek, kapcsolatok megrendezése, kiprovokálása).

Szervezeti kultúra (organisational culture): a szervezeti tagok által osztott alapvető előfeltevések, hiedelmek és értékek rendszere, amelyek segítségével meghatározzák önmagukat és környezetüket. Az előfeltevések, hiedelmek és értékek különféle szervezeti rituálékban, szimbólumokban és tárgyokban jelennek meg.² (A rituálé a kulturális értékeket megerősítő cselekvések sorozata, a szimbólumok pedig olyan speciális jelentésű dolgok, mint rangjelek, elnevezések, irodaméret, bútorzat stb.)

E cikk kétféle kultúramegközelítést használ: 1. a Harrison-féle ideológiai orientációk alapján született négy kultúrátípus, 2. Hofstede négy kulturális dimenziója.

Az információs társadalom és a tudásmenedzsment a könyvtárak számára jelentős kihívást jelent: az alapvetően tömegigényeket dokumentumokkal, kisebb mértékben információval kielégítő (főképpen köz-)könyvtárak ugyanis kevésbé vannak

berendezkedve a tudásszolgáltatásra, amely döntően egyedi, testre szabott szolgáltatást kíván. Ez azonban nem szűgyen, hanem állapot, amelyen politikai akarat esetén változtatni érdemes. Mindenesetre a könyvtári tájékoztatás válságát, az újragondolás szükségességét nehéz lenne tagadni.³

A tudásmenedzsment könyvtári bevezetését célzó kutatása során a TFPL (angol információs cég) által megalkotott ismeretterkép szerint nyolcfajta készségre van szükség a tudásgazdaságban: stratégiai, üzleti, vezetési, szellemi, tanulási, kommunikációs, interperszonális, információszervezési és információtechnológiai készségekre; ezek az ún. tudáskultúrák leglényegesebb összetevői.⁴ Véleményük szerint a (főképpen szak)könyvtári tájékoztató szakemberek a következőkkel tudnának hozzájárulni a tudásgazdasághoz: tárgyi feltárás, használók képzése, külső információforrások keresése, kapcsolattartás az információtechnológiai szakemberekkel a használói igények érvényesítése érdekében. A megváltozott követelményrendszer két új könyvtárosi–tájékoztatói kívánalommal jelentkezik:

- közvetítési és kommunikációs készségek (mivel fontos a munkatársak fejében lévő tudás is);
- szolgáltatóból váljon a szervezet (közkönyvtár esetén az adott közösség szervezeteinek) kulcsfontosságú részévé.

Hogy ez mekkora szemléletváltozással jár, arról az idézett beszámoló nem szól (mert nem ez volt a célja), tehát innen érdemes továbbgondolkodni.

A szemlélet átalakulásának, illetve az új diszciplína – esetünkben a tudásmenedzsment – szervezetben való megkötdésének is a kultúra, pontosabban fogalmazva a *szervezeti kultúra* típusa a meghatározó tényező. A szervezeti kultúra kutatásában többféle megközelítés létezik. E cikk elsőként a Harrison-féle felosztást veszi alapul (lásd az 1. sz. táblázatot).

Kultúra – szervezeti szinten és azon belül

A szervezeti kultúra (definícióját lásd fentebb) önmagában nem rossz vagy jó; a szolgáltatás típusa, célja határozza meg megfelelőségét, ahogyan az a táblázatból is kitűnik. Így például tömegigény kielégítésére a szerep- és a feladatcultúra látszik a legcélravezetőbbnek. Exkluzív, döntően nem a megrendelő által specifikált szolgáltatások nyújtására a hatalomcultúra, egyedi és rugalmas szolgáltatásokra pedig a személycultúra lehet célravezető. Megjegyzendő, hogy a kultúra a szervezetben belül is joggal lehet eltérő. Egy személycultúra szerint működő könyvelő – aki rugalmasan alakítja munkáját a gyakran változó feladatokhoz – vagy egy szerepkultúrában élő marketinges – aki szabványosított kampánnyal szokott előállni – felfordulást vagy piacvesztést jelent a szervezetnek. Ugyanúgy a tájékoztató és a rendszergazda is eltérő módon áll a feladatokhoz.⁶

A különféle szervezeti kultúrákban máshogyan viszonyulnak a változásokhoz, így esetünkben a tudásmenedzsment elvárásaihoz (kifejtését lásd később). A feladat- és a szerepkultúra átprogramozással, a személycultúra a piac rezdüléseit figyelve szinte automatikusan teszi ezt, a hatalomcultúrában ugyan felső utasításra működhetne, de a közvetlen irányítás gátolja, így gyakorlatilag nem hatékony.

A szervezeti kultúra típusai és jellemzői⁵

	Hatalomkultúra	Szerepkultúra	Feladatcultúra	Személykultúra
A szervezet fő jellemzője	tekintélyelvű; hierarchikus	hierarchikus; bürokratikus	flexibilis; elhalványuló határok	flexibilis; elhalványuló határok
Az irányítás alapja	külső	külső	belső	belső
Az irányítás eszközei	személyes hatalom; a vezető jó esetben erős, igazságos, jóindulatú, rossz esetben paternalista, kihasználja, elnyomja beosztottait	szabályok, rendszerek, eljárások; írott és íratlan szerződésekben definiált munkaköri követelmények, jutalmazási és büntetési eljárások	nagy ívű célok, tervek	közeli és baráti kapcsolatok az alkalmazottak és a szervezet között; kölcsönös bizalom alapján kialakuló elkötelezettség
Fő motívációforrás	a fent levőknél: hatalomra törekvés; az alul levőknél: félelem, függés	a helyesnek tartott munkáért kínált anyagi jutalom, előmenetel stb.; kiszámítható, igazságos bánásmód	maga a feladat, illetve a közös nagyra törő cél	barátság az emberi kapcsolatokban
Lehetséges fő értékei	jóindulatú paternalizmus a <i>noblesse oblige</i> (a nemesség kötelez) alapján	jól adminisztrált, hatékony; őszinteség, igazságosság az érdekeltekkel (munkatárs, vevő, eladó, részvényes)	a teljesítmény legmagasabb szintje; professzionalizmus	részvétel és empátia a működésben
Lehetséges negatív hatásai	nagyobb szervezetben vagy a dominanciáért küzdő menedzseresek esetén degenerálódhat	a bürokratikus forma csak az átlag vevő átlag igényeire szabottan hatékony	jelentősen igénybe veszi az alkalmazottak idejét és energiáját	a harmónia fenntartása érdekében túlságosan konfliktuskerülő
A jó szolgáltatás tartalma	a státust és a presztízszt hangsúlyozza, és ennek alapján a vevő elsőnek érezheti magát	hatékony szolgáltatási rendszer kiépítése, amely kielégíti a tipikus vevő igényeit; egységesség, jó költség-haszon arány	belső értékeken és szabványokon nyugszik, a vevő igényeivel nem nagyon törődik; ajánlja és eladja szolgáltatásait	a vevő igényeit kutatja, és az őket érdeklő elemekre reagál: (<i>Mit tehetünk Önért?</i>)
Tipikus szolgáltatásterületek	vendéglő, hotel, kaszinó, férfi szabóság	bankfiók, posta, McDonald's	tudósok, mérnökök, szakemberek; (<i>könyvtár?</i>)	szervezet, ahol a változó egyéni igényeket igyekeznek kielégíteni
Speciális előnyök, problémák	a családi(as) cégek összeegyeztethetik a parancsnoklás egysége és az egyéni vevői igények kielégítésének együttesét	a bürokratikus, nagy szervezetek komplex, változó, előre nem jelezhető igények esetén stabilitásukat veszítik; a szolgáltatás javítását képessé, szorosabb felügyelettel és ösztönzőkkel próbálják elérni; az alkalmazott és nem a munkafeltételek a változtatandók	szolgáltatási eszmény: aktív, alakító, építő munka, melyben a vevő a cél; egyoldalú szolgáltatási kapcsolat: az a jó vevő, aki elismeri a szolgáltató szakértelmét, maga is együttműködik önmaga gondozásában; a kudarcot befolyásolási gondként élik meg	az együttműködés, valahová tartozás, a gondolkodás, az érzékenység, fogékonyság létező értékeit hangsúlyozza a külső és belső vevőkkel kapcsolatban egyaránt

„Nyerő” kultúrák a könyvtárban

A könyvtári tájékoztató szolgáltatásban – mivel egyaránt kínál tömegáru és törekszik ez egyéni igények rugalmas kielégítésére – a feladat- vagy a személykultúra lehet a „nyerő”. Az üzleti iskolai vagy egyéb információszolgáltatásban, ahol testre szabott, egyedi igények kielégítése jellemző, a személykultúra kívánatos. A dokumentumfeldolgozásban, illetve a kölesőzésben viszont a szerepkultúra lehet általában megfelelő.

A hazai könyvtárak – ha lehet empirikus vizsgálatok alapján átlagot számolni – leginkább a hatalom és a szerepkultúra jellegzetességeit viselik magukon. A kevés erre vonatkozó irodalom a megyei könyvtárak esetén kiemeli például a bizonytalanságkerülést, a szakmai gondok közös megvitatásának hiányát, az értékelés hiányát, az újtól való idegenkedést, a hagyományokhoz való ragaszkodást stb.⁷ A hatalomkultúra és megnyilvánulásai is túl nagy teret kapnak.⁸ Más országok könyvtárosaira más kultúrák jellemzőek. A dán könyvtárosok például megfelelnek a Hofstede által meghatározott skandináv kulturális karakterisztikának.⁹ Ő a kultúra felmérésére eleinte négy kulturális dimenziót alkalmazott: hatalmi távolság, individualizmus–kollektívizmus, maskulinitás–femininitás, bizonytalanságtűrés, illetve kerülés. E dimenziók mentén az adott populációt felmérve kapjuk meg a rá jellemző két végpont közötti átlagértéket. Eszerint a dán könyvtárosok jellemzői:

- *Kis hatalmi távolság.* Az egyenlőség, decentralizáltság és a demokrácia fontos számukra, negatív érték viszont az engedelmesség, központosítás és a hierarchia. A dán menedzserek ennek megfelelően lágy menedzsmenteljárásokat alkalmaznak: párbeszéd, értékorientáció, motiváció és kölesönös elismerés, legkevesebb hierarchiai szint, valamint a szabályok, utasítások, kontroll menedzsmenteszközként való határozott elutasítása.
- *Magas individualizmus-orientáció.* Az individualista azonosságtudata egy-személyi, számára az őszinteség és igazság fontosabb a harmóniánál és a lojalitásnál.
- *Feminisztikus attitűd.* Irányultság a folyamatra, szemben az eredményre koncentráló férfiassal. (Ez azonban nem jelenti az eredmények elhanyagolását, amit 73 százalékuk tart fontosnak. Ám a folyamatorientáció többükre, 84 százalékukra jellemző.)
- *Bizonytalanságtűrés.* Megértik a gyors és szakaszos változásokat, strukturálatlan és zavaros helyzeteket, képesek úrrá lenni a káoszon, képesek kevés információ alapján, szabályok hiányában és ismeretlen veszélyek között is döntést hozni.¹⁰

Hofstede modelljének a magyar könyvtárakra, könyvtárosokra (nem egyedileg, hanem általánosítva!) való empirikus alkalmazásával feltehetően a következőket kaphatjuk:

- *Nagy hatalmi távolság.* A rangok, címek, szenioritás tisztelete, hangsúlyozása, honorálása (pl. magasabb fizetés, nagyobb befolyás). Tetten érhető pl. tisztségekre történő választásoknál. Erősítő hatású a közalkalmazotti törvény. Önirányítás helyett inkább felülről érkező elszámoltatás a jellemző.¹¹ (De: elmozdulás a szélsőség felől pl.: az utóbbi három évben fiatal könyvtárosok is kapnak MKE-elismerést.)

- *Magas kollektívizmus-orientáció.* Fontos értéke a szervezeti harmónia.¹² lojalitás, csoportidentitás. A konfrontáció kerülése, igyekezet annak elsimítására.¹³ Az egyéni kezdeményezések háttérbe szorítása a közösség vélt érdekében.
- *Feminisztikus kultúra.* Ez megegyezhet a dán jellemzővel, bár az eredményorientáltság itthon feltehetően jóval kisebb, amelyet például elhúzódo, kevésbé hangsúlyos mérföldkövekkel rendelkező projektek jellemeznek (pl. MOKKA első szakasza, az OSZK állományának géprevitele, minőségirányítási mozgalom stb.).
- *A bizonytalanság kerülése.* Ragaszkodás a bevált megoldásokhoz, elmozdulás csak teljes körű adatok és biztosított út esetén. A mundér becsületének védelme a külső hatásoktól, jelenségektől. A kísérletezés, a tévedés lehetőségének kerülése. „A beosztott munkatársak a dolgok változtathatatlanságát érzik, maguk sem kezdeményeznek, nehogy szembekerüljenek közvetlen felettesükkel, vagy a szomszéd asztalnál ülő kollégával. Az érintett vezetők pedig védik szerzett jogaikat, a kialakult beosztotti létszámot és a munkakört. (Egyik könyvtárban sem jellemző, hogy a reformokat a munkatársak vagy a középvezetők kezdeményeznék. A beosztottak az igazgatói szerephez tartozónak vélik a változtatási kockázatot, ugyanakkor kiszámítható reakcióktól tartva, maguk a felső vezetők csak kivételes esetben merészkednek el a saját döntésük alapján akár a legapróbb változtatásokig is.) Sehol sem jellemző az önkéntes feladatvállalási szellem, a nyílt kezdeményezés, a személyes képességek megmutatására irányuló törekvés.”¹⁴

Hagyományosan: hatalom és szerep – Miért?

A Harrison-féle felosztásban (lásd 1. sz. táblázat) a hatalom- és a szerepkultúra túlzott kiterjedtségének több oka is lehet. Egyrészt a múlt század nyomasztó öröksége, így például a kommunizmus alatt konzerválódott feudalizmus (pl. paternalizmus, kliensrendszer, személyi függőségek),¹⁵ amelyek hatásai főként a piaccgazdaságba kevésbé integrálódott szektorokban tapasztalhatóak. Nézzünk általános példának egy külső – ezúttal francia – véleményt:

- Örmester-felfogás és következményei: az elkövetett hibákat el kell takarni, nem pedig felszínre hozni és megosztani, közösen megtárgyalni. A tévedés joga kevésbé elfogadott.
- „A magyaroknak csak a százszázalékosan biztos információ az információ.” A vezetők lehetőségük szerint aláterveznek.
- „A magyarok körülhatárolt problémák megoldásában nagyon kreatívak.” Egyébiránt a megoldást inkább felettesektől várják.
- A magyarok könnyen mondanak igent, leginkább azért, mert nem akarnak, vagy nem mernek nemet mondani. (Ezt osztrák és német vélemények is megerősítik.¹⁶)
- Nem keresik maguktól az információs rendszer javításának lehetőségeit. „A magyaroknak maguktól valahogy nemigen jut eszükbe, hogy megosszák egymással az információkat, hogy megvitassák a felmerülő problémákat, közösen keressenek megoldásokat.” A csapatmunka, együttműködés nem ter-

mészetes velejárója a munkának. „Az információhoz való ragaszkodáshoz párosul a hierarchiában elfoglalt hely megőrzésének, illetve védelmének szándéka.” A magyarok büszkesége „nem egy esetben akadályozza a jó csapatmunkát.”

- Sokszor hiányzik a hosszú távú gondolkodás.¹⁷

A másik ok lehet ágazatspecifikus, például hogy a könyvtárosok tanulmányaikból adódóan törekednek a kategorizálásra, ragaszkodnak a (szabvány)előírások pontos követésére, és emiatt nehezen kezelik a bizonytalanságot, a be nem sorolható jelenségeket. Dániában ugyan a könyvtárosok és a könyvtárvezetők egyaránt megfelelnek a Hofstede által meghatározott általános skandináv kulturális (és vezetői) karakterisztikának¹⁸. Magyarországon viszont inkább árokmélyítő hatású az üzleti és a közszféra közötti, az utóbbi tizenöt évben kialakult kulturális különbség is.

Végül meg kell említeni a legutóbbi évtized ágazati irányításának stílusát, amely rányomja bélyegét a szakma helyzetére. Ezt még nehezebb elválasztani a szakmára jellemző attitűdöktől, mindenesetre állítható, hogy a hierarchikus és kisebb mértékben a szerepkultúra esetén a (csúcs)vezetők egyéni karaktere „lecsurog”; sokkal jobban rányomja a bélyegét a szakmakultúrára és egyáltalán a szakma fejlődésére, mint feladat- vagy személykultúrák esetén: „Magyarországon az első számú vezetők stílusjegyei egyértelműen végiggördülnek a több ezer fős szervezeteken is.”¹⁹ E tény fokozottan utal a szakmai potentátok és véleményvezérek felelősségére.²⁰

A tudásmenedzsment kultúrapreferenciája

A tudásmenedzsment első számú sikertényezője a megfelelő szervezeti kultúra.²¹ A legmegfelelőbb hozzá a feladat- és a személykultúra. A másik kettő könnyen félrevisz: a kontrolláló vezetői stílus (hatalomkultúra) ugyan bizonyos szempontból lehet hasznos, árnyoldalként viszont kialakulhat a hibák automatikus elrejtésének kultúrája a szervezetben. A domináns, aktív vezető jó problémamegoldó lehet, de a megoldásközpontú gondolkodás sokszor felületes, rutinszerű működést eredményezhet.²² Azaz a felelősséget és tudást megosztó vezető nem a problémamegoldásra koncentrál, hanem beosztottait támogatja a problémák megoldásában. Emellett az is tény, hogy a nagyobb kör által meghozott ötletek minősége jobb²³, a döntések pedig könnyebben véghezvihetők.²⁴

S ha már a tudásmenedzsmentnél tartunk, érdemes annak három válfajából – *rendszerző, kapcsolati és környezeti* stratégia – a két utóbbi credinényesebbet megcélozni. Mint a 2. sz. táblázatból kiderül, a könyvtárak hagyományosan a rendszerző típust követik, amely a tudáselemek rögzített formáinak beszerzését, rendszerzését és tárolását, dokumentumként vagy információként való szolgáltatását jelentik.²⁵ Ez ugyan hatékony, „megvárja” míg a használó eljut a dokumentumhoz (pull), de eredményessége a másik kettőhöz képest alacsony (vö. pl. az előállított bibliográfiák, referáló kiadványok relatív használati mutatóival). E stratégiával kapcsolatban hangzott el az IIR Üzleti hírszerzés konferenciáján 2003 novemberében: „Ha az információ lenne a hatalom, a könyvtárosok milliomosok lennének”.

Tudásmenedzsment-stratégiák

	Fókusz ²⁶	Példák
Rendszerező (kodifikációs)	Hatékonyág, pull	Könyvtárak, Ernst & Young, Monsanto
Kapcsolati (perszonalizációs)	Innováció, pull+push	McKinsey & Co., 3M
Környezeti (context based)	Reakció pull+push+pass	ABN Amro, HP

A *kapcsolati* stratégia a tudás közvetlen átadására összpontosít, így a személyes beszélgetések különféle típusaira. Ide tartozik a valós vagy virtuális tájékoztató könyvtáros interaktív (pull+push) személyre szabott tájékoztatása. A *környezeti* tudásmenedzsment-stratégia tudatosan, kérdések feltevése által „provokálja” a kimondott vagy kimondatlan vélemények megszületését és ütköztetését (pull+push+pass). Egy közösségben mindez a közgondolkodás fejlődését segíti elő (pl. egyes Katalist-viták, -eszmecserék esetében), nemkülönben a vélemények pluralizmusa mellett és a hatalomkultúra ellen hat.

A jelenlegi hazai könyvtári helyzet egyelőre nem kedvez a tudásmenedzsment eredményesebb kapcsolati és környezeti válfajának. Ezek hiányában viszont délibábkergetésnek tűnik például

- a használóra koncentrált minőségirányítás, mert az olvasói elvárásokból, nem pedig a saját eljárásokból kellene kiindulnia (jellemző az ilyen szervezetben, hogy ha a használó az ügymenet nehézségét veti fel, akkor elmagyarázzák neki, hogy miért jó és logikus az adott eljárás),
- az üzleti információszolgáltatás (mert a testre szabott és helybe szállított információ – tudás – a piacképes), és
- nem hatékony, azaz az eredményhez képest túlzott forrásigényű az innováció (a fejlesztés, a kísérletezés és a szoros kontroll ellentétben állnak egymással).

A szervezeti kultúra változtatása

A tapasztalat azt mutatja, hogy a sikeres változtatási erőfeszítések a munkára összpontosulnak, nem elvont problémákra. Hangsúlyos az összehangolás, elkötelezettség és a hozzáértés – írja Clement²⁷. Általános véleménynek mondható a szakirodalomban, hogy a kultúra változtatásának első feltétele a felső vezető elkötelezettsége amellelt, hogy támogatja az alulról induló változtatást. Túlzotán gyakori például, hogy a változást felső vezetői parancsra kívánja meghozni a szervezet (vö.: hatalomkultúra). Ez ugyanis jelentős ellenállást vált ki az alsóbb szinteken, de mivel félelem esetén a vezető ezt nemigen veszi észre, elhatározottságát igazoltnak látja. „Az egyik szakember szerint a változások kudarcának leggyakoribb okai a pontatlan, rossz ízű szövebeszéd, amelyek rendszerint azért terjednek el, mert a vezetés nem adott kellő időben megfelelő, pontos tájékoztatást. A siker elmaradásának másik komoly oka, hogy a dolgozók kívülről értesülnek a történésekről. (...) Végül okként merült fel, hogy az irányítás személyes kapcsolatokat teremtő értekezletek helyett »sovány« csatornákat vett igénybe a kommunikáció során.”²⁸ A fentiek-

ből is kitűnik a jelentős vezetői felelősség, illetve a vezetők szellemi és emocionális képességeinek, szakmai ismereteinek a szerepe. Ennek szintjét Dániában pl. a közelmúltban mérték fel²⁹, s kívánatos lenne egy hasonló hazai felmérés is, hogy megtervezni, majd látni lehessen az elmozdulást.

Alulról jövő kezdeményezés szükséges olyan esetekben is, amikor a felsőbb vezetői szintek tudásmenedzsment-támogatása verbális jellegű. A hatályos könyvtári stratégiában (2003–2007) és a MITS-ben a könyvtár a dokumentummegőrzésre és reprezentálásra koncentrál, ami inkább a defenzív szakmai hozzáállást tartósítja, erősítve a társadalmi elszigetelődést, a folyamatos piacvesztést. Alulról jövő kezdeményezés mindezek ellenére is lehetséges – lásd pl. a Magyar Elektronikus Könyvtár vagy a Libinfo indulásának analógiáját. Ilyen esetben a helyi szakemberek és vezetők menedzsmentgyakorlata, potenciálja, reakcióképessége számít: mennyiben tudják megszervezni, „helyzetbe segíteni” a helyi vagy virtuális szürkeállományt. Azaz – mint korábban már esett róla szó – nem a problémát megoldani helyettük (vö. hatalomkultúra), hanem támogatni őket a megoldásban (vö. személy- vagy feladatcultúra).

A tudásmenedzsmentet nem lehet imitálni. Projektek szlogenjeként ugyan használható, de a visszasságok gyorsan felszínre kerülnek a vezetői nyilatkozatok sorai között (vö.: szövegelemzés) vagy munkatársak közötti folyosói beszélgetések során. A szervezeten belül a tudáspiaci infrastruktúra ugyanis csak akkor telik meg élettel, ha a „szereplők megfelelő tudáskultúrában élnek: azt tapasztalják, hogy a tudás birtokosait megbecsülik, a tudás átadását bátorítják és jutalmazták, másokat segítve, tudásukat átadva saját céljaikat is könnyebben megvalósíthatják. A tudáskultúra kialakításáért a vállalat vezetői nagyon sokat tehetnek, ha nem felejtik el, hogy az alkalmazottaik igazából nem arra figyelnek, amit mondanak vagy írnak ezzel kapcsolatban, hanem amit csinálnak.”³⁰

Elgondolkodtató azonban mindemellett, ha valóban „nem lehet sikeres egy első számú vezető, ha személyiségétől alapvetően eltérő stílust próbál képviselni”³¹. Ez adódhat az előrehaladt életkorból vagy korábbi túl mély ellenirányú tapasztalatokból is. Ilyen helyzetben az új, a tudásmenedzsment iránt ténylegesen elkötelezett vezető alkalmazása lehet eredményes megoldás szervezeti és szakmai döntéshozói szinten egyaránt.

JEGYZETEK

- 1 Stocker Miklós: A tudásmenedzsment hype-görbe. = Menedzsmentforum, Kontrolling (2004. jan. 20.) <http://www.mfor.hu/cikkek/cikk.php?article=11763&page=1>
- 2 Vezetés–szervezés / szerk. Bakacsi Gyula [et al.]. – Budapest, Aula, 1996. – 2. kötet. – 301 p. kiadvány nyomán.
- 3 Pl.: Jerry D. Campbell: Clinging to traditional reference services: an open invitation to Libref.com. = Reference & User Services Quarterly 39 (2000) 3 223–227. p. Referálva: A hagyományos referensz-szolgáltatás hanyatlása és átalakításának szükségessége = Könyvtári Figyelő 11 (2001) 1 175–176. p. [http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/\[in=ref1.in\]?01/060*38392](http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/[in=ref1.in]?01/060*38392)

- 4 Sue Henczel: Supporting the KM environment: the roles, responsibilities and rights of information professionals. = Information Outlook 8 (2004) 1 13–19. p. Referálva: A tájékoztató (könyvtáros) és a tudásmenedzsment = Könyvtári Figyelő (2004) 3 640–641. p. http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/?in=refl.in/?04/193*47911
- 5 Harrison, 1987; idézi magyarul: Karoliny, 1995 40–41. p. (Harrison eredeti cikkében nem a szervezeti kultúra típusairól ír, hanem „ideológiai orientációról”. Handy az Understanding Organizations – magyarul rövidített formában: Szervezetek irányítása a változó világban – című könyvében az elméletet módosítva közli. – bemutatásunk is ezen alapul.)
- 6 Mark Cain: The two cultures? Librarians and Technologists. = The Journal of Academic Librarianship 29 (2003) 3 177–181. p.
- 7 Barlai Róbert–Csapó Edit: Szervezetfejlesztési lehetőségek a megyei könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő 42 (1996) 4 611–622. p.
- 8 A könyvtári hatalomkultúrára jellegzetességei pl. központosítás, irányítás és engedélyezés csak felülről, igazgató és szabályzatok által, emellett bürokratikus szabályozás. lásd: Ramháb Mária: Szervezetkultúra, szervezetfejlesztés [PowerPoint-előadás]. = Minőségmenedzsment műhely, Noszvaj, 2003. máj. 14–15.
- 9 Geert Hofstede–McGraw Hill: Culture and organizations: Software of the mind. London. 1991.
- 10 Carl Gustav Johannsen–Niels Ole Pors: Library managers and management 2001 : a new Danish survey. = The new review of Information and Library Research 7 (2001) 186–200. p.
- 11 Ramháb: i. m., 2003.
- 12 Információvisszatartás vagy késleltetés, pl. a Szonda-Ipsos 2002. évi felmérésének esete.
- 13 Pl.: az OSZK 2004. évi főigazgatói pályázata és a kinevezés körüli bonyodalmaival kapcsolatos információ-visszatartás.
- 14 Barlai–Csapó: i. m., 1996.
- 15 Enyedi György: Regionális folyamatok Magyarországon. – Budapest : Hirschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 1996. – 138 p.
- 16 Pl.: Molnár Zsuzsanna: Eltérő kultúrák – tréninggel megoldható? = FigyelőNet 2002. április 25. <http://www.fn.hu/cikk.php?id=25&cid=37323>
- 17 Hurton Judit: Kontrolling Magyarországon – francia szemmel. = Kontrolling 1 (2001) mutatószám 22–24. p.
- 18 Niels Ole Pors–Carl Gustav Johannsen: Attitudes towards internationalisation in the library sector: the case of Danish librarians and library managers. = New Library World 104 (2003) 1190/1191 278–285. p.
- 19 Vízeseként hat a vezetői stílus a szervezetre. = Világgazdaság, 2004. okt. 8.
- 20 Maurice B. Line: Állati! – A szervezeti kultúra típusai. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 9 (2000) 11 26–28. p.
- 21 Thomas H. Davenport–Laurence Prusak: Tudásmenedzsment. – Budapest, Kossuth, BKE Vezetőképző Intézet, 2001. – 195 p.
- 22 I. m. Világgazdaság, 2004. okt. 8.
- 23 Charles B. Handy: A csoportok működéséről. = Szervezetek irányítása a változó világban. – Budapest, Mezőgazdasági K., 1986. – 163 p.
- 24 Handy: i. m. 1986.

- 25 Vö.: Mark Stover: Making tacit knowledge explicit: the Ready Reference Database as codified knowledge. = Reference Service Review 32 (2004) 2 164–173. p.
- 26 Pull = húzni (ha az ügyfélnek információ kell, felkeresi annak leőhelyét, pl. könyvtárépületet, honlapot, újságosbódét), push = nyomni (az információ eljuttatása az ügyfélhez, pl. e-mailben), pass = keresztülvinni (igényfelkeltés után az ügyfél érez késztetést, illetve vesz részt az interakcióban).
- 27 Kultúra, irányítás és hatalom: a szervezeti változások kulcsai. Tömörítve. = Korszerű Vezetés 26 (1994) 8 27–30. p.
- 28 Clement: i. m., 1994.
- 29 Pors-Johannsen: i. m., 2003.
- 30 Bógel György: Tudásmenedzsment : a láthatatlan hatalom. = Magyar Távközlés (1999) 10 3–8. p.
- 31 Világgazdaság, i. m., 2004. okt. 8.

Mikulás Gábor.

Olvasásvizsgálat egy Waldorf-iskolában

A XX. századi reformpedagógiák köréből a Waldorf-módszer nálunk is mind népszerűbb. Több tucat óvoda, általános iskola és gimnázium alkalmazza a széles nemzetközi terepen sikeres Waldorf-pedagógiát. A kaposvári főiskola könyvtáros hallgatójaként érdeklődni kezdtem aziránt, miként érvényesül az olvasás egy „hagyományos” szellemű és egy waldorfos iskola tanuló körében.

2003 májusában összehasonlító olvasásszociológiai felmérést végeztem, amelynek idevágó eredményei a könyvtáros szakma szempontjából tanulságosak lehetnek. A két helyszín: egy budapesti alternatív módszerekkel dolgozó Waldorf- és egy dunántúli megyeszékhelyi hagyományos, állami fenntartású általános iskola. A gyermekek 6. osztályosok voltak a kérdőív kitöltésekor. Felmérésem első témaköre a szülői háttérrel foglalkozott, a második témakör vonatkozott az olvasási és könyvtárhasználati szokásokra, a harmadik az egyéb időtöltésre. Ezek közül most a két iskola, illetve a tanulók könyvtárhasználathoz, könyvhöz, olvasáshoz való viszonyát emelem ki.

Előjáróban annyit, hogy számítottam arra a – végül beigazolódt – tényre, hogy a gyermekek, néhány üdítő kivételtől eltekintve (az országos tendenciának megfelelően) ritkán, keveset és silány szöveget olvasnak.

Az **olvasás rendszerességét** tekintve a következő a helyzet: a *waldorfos* diákok 38%-a olvas naponta, 33%-a hetente többször, a többiek ritkábban (29%). A *másik iskola* diákjai közül 27% olvas naponta, ugyanennyi hetente többször, a többiek ennél ritkábban (46%).

A *waldorfosok* nem olvasnak ismeretterjesztő műveket és sci-fit, olvasnak viszont ponyvát és krimi, ezt a *másik iskolába járók* nem szeretik. Az eredmény azért meglepő, mert a waldorfosoknak nincsenek tankönyveik, ezért feltételeztem,

hogy gyakran kell könyveket használniuk, és elsősorban az ismeretterjesztő műveket veszik a kezükbe.

Mesét és meseregényt azonos arányban olvasnak mindkét iskola tanulói. Lányregényt a *megyeszékhelyi diákok* látványosan többet olvasnak (33%), szemben a *waldorfosok* 5%-ával. Az állatregények esetében ugyanez a helyzet: a *megyeszékhelyi diákoknak* 40, a *waldorfosoknak* pedig mindössze 10%-a olvassa őket. A kalandregények és az útleírások a *waldorfosokhoz* állnak közelebb: 47%-uk olvas ilyet, a *másik iskolába járók* mindössze 10%-ával szemben. Az útleírásoknál 71% áll szemben a 47%-kal, pedig a Waldorfban a lányok vannak jóval többen. Magazinokat kétszer annyi *waldorfos* nem olvas, mint amennyi *megyeszékhelyi*, ráadásul a *waldorfosok* többsége egyfelét olvas, míg a *másik iskolába járók* 80%-a kettő vagy többfelét, de azonos témában.

A magazinok, újságok közül a *waldorfosok* az Ifjúsági Magazint, a Garfield-et, a PopCornt, a Sztár Sportot, a Donald Kacsát olvassák, elvélve egy-egy gyermek a Nemzetközi Lovasmagazint, a National Geographicot, a Game Start, a 100% Fradit, a Nemzeti Sportot, a Snoopyt, a VOX-ot, a Cinemát, a Bravót és a 100XSzépet. A *másik iskola diákjai* körében a legnépszerűbb magazin a PopCorn (33% olvassa), ezt követi a Bravo 30%-kal, majd az Ifjúsági Magazin 20%-kal, a Tudorka 17%-kal. Néhányan olvassák a 100XSzépet, az OKÉ-t, a Sztár Sportot, a Forma-1-et és a Storyt. Egy-egy gyermek olvassa a Meglepetést, a Blikket, a Rock Magazint, a Nők Lapját, a Tinát, a Sünit, a Tarzant, a Kalibert, a TopGunt, a Juniort, A Macskát, a Kutya Magazint és a Macska Mániát.

A szülők egyformán mintegy háromnegyede *nem jár* könyvtárba (76, illetve 70%). A gyerekek 37%-a a könyvtárba járás céljaként az olvasást jelölte meg, 33%-uk itt találkozik a barátaival, 27% itt tanul, 13 százalékuk pedig az új könyvekre kíváncsi.

Érdekes, hogy a *waldorfos* gyermekek ugyanakkora aránya vallotta magát olvasónak, mint a *megyeszékhelyieké*, viszont a *könyvtárba járás* tekintetében hatalmas az eltérés.

Hogy miért nem járnak könyvtárba a *waldorfos* diákok? 52%-uk szerint van elég könyvük otthon, a többiek pedig kedv-, idő- és pénzhányra hivatkoztak.

A Melyik három könyvet olvastad utoljára? kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy a *waldorfos* diákok egyikének sem szerepelt a legutóbbi három olvasmánya között ismeretterjesztő mű. A 27 említett szerzőből 8 magyar. A „legnépszerűbb” szerzők: Thomas Brezina, Verne Gyula, Eric Kästner és Sachar Louis. A *megyeszékhelyiek* által felsorolt 35 címből 4 volt ismeretterjesztő és a 29 említett szerző közül 6 magyar. Több művet Stine-től, Mark Twaintól és Gárdonyi Gézától olvastak.

A *waldorfosok* – már akiknek van – **kedvenc könyvei**: Gergő és az álmofogók; Rézgomb és seprűnyél; Házteteji Károly és kisöcsi; A nevetlen hercegnő; Az első 50 év; Laura titkos társasága; A Gyűrűk Ura; Micimackó. A *másik iskolába járók* kedvenc könyvei: Egri csillagok; A Gyűrűk Ura; A dzsungel könyve; Harry Potter; Bredlay, az osztály réme; Anne Frank naplója; Star Wars; Varázskezek; A Pál utcai fiúk; Szélike királykisasszony; Ragadozó; Libabőr; Fegyverek fizikája.

A *waldorfo*s diákok kedvenc regényhősei: Micimackó, Fülel, Samu és Gandalf (A Gyűrűk Ura), Nemo kapitány. A *megyeszékhelyiek* hősei: Samu, Aragon és Regolasz (A Gyűrűk Ura), Boka, Nemecek, Árpád, Predator, Malacka, Anne Frank, Ági (Szerelmes kamaszok), Nancy Blackett (Fecskék és fruskák).

A *waldorfo*s diákok nem tudták indokolni **kedvenc olvasmányaik**at. A *másik iskola diákjainak* indokai közül néhány fontosabb motívum:

- „feláldozta magát a barátaiért és a grundért.” (Nemecekéről),
- „bátor, merész és kedves”, „becsületes és jószívű.” (szintén Nemecekéről),
- „becsületes, mindig megmondja az igazat és igazságot tesz.” (Bokáról),
- „ő egy igazi magyar.” (Árpádról),
- „erős és uralja a világot.” (Predatorról).

És még két érdekes válasz:

- „nincs kedvenc hősöm, mert nem olvasok nem kötelező regényeket”,
- „nincs kedvenc hősöm. Nem vagyok már óvodás.”

Az iskolai könyvtárhoz való viszonyukban az a különbség, hogy a hagyományos általános iskolák túlnyomó többségében van, a Waldorf iskolák többségében azonban nincs könyvtár. Vajon ott az állami elvárás miatt van? A másikban pénzihiány miatt nincs? Tapasztalatom az, hogy könyvek vannak a Waldorf iskolákban, „jobb” esetben kis szobába bezsúfolva, gyermekek által nem látogatva, még rosszabb esetben dobozokban porosodnak. Szakemberre „természetesen” nincs pénz. A könyvtárosnál és a könyveknél fontosabb az iskola mindennapos működtetéséhez szükséges személyi és egyéb feltételek megteremtése, az osztálytanítók és a takarítónők fizetése, a takarítószerk és a WC-papír megvásárlása. A minőségi oktatáshoz, a gyermekek általános műveltségének kiépítéséhez és nem utolsósorban a következő generációk „olvasóvá nevelésének” megalapozásához azonban könyvtárra és képzett szakemberre is szükség lenne az alternatív módszerekkel dolgozó oktatási intézményekben.

A sorra alakuló alternatív iskolákra szemmel láthatóan nagy az igény, de helyzetük (és főként a hozzájuk kapcsolódó könyvtáraké) csak a jómódú középosztály remélt erősödésével válik stabillá, hiszen ezek az iskolák alapítványi fenntartásúak, a szülőknek fizetniük kell.

Összegzésként elmondhatom, hogy mindkét iskola gyermekei hasonló szülői háttérrel rendelkeznek, szüleik egyformán nem járnak könyvtárba. A gyermekek iskolán kívüli elfoglaltságait figyelembe véve a Waldorfba járó diákoknak több a szabadidejük, amiből akár könyvtárba járásra is fordíthatnának, de nem teszik. Bár közel ugyanannyit olvasnak, mint a megyeszékhelyiek, a pestiek nem szeretnek könyvtárba járni. A közelmúltban olvasott könyvek listájából kiderül, hogy a Waldorfba járó gyermekek az új, népszerű és meglehetősen drága könyveket olvassák, vagy mert házi könyvtárjukban megtalálható, vagy mert kölcsönadják egymásnak. A megyeszékhely iskolájába járó diákok listáján viszont jellemzően a közművelődési könyvtárak esetenként szűkös beszerzési keretébe mindenképpen beférő, klasszikusnak mondható olvasmányok szerepelnek.

Tehát a waldorfo s diákok nem szeretnek könyvtárba járni, nem is járnak, a megyeszékhelyiek viszont igen. Az ok, amelynek több gyermek is hangot adott, hogy

kedvesek a könyvtárosok. A megyei könyvtár gyermekkönyvtárosai úgy dolgoznak, hogy arról egy Waldorf-módszerekkel dolgozó könyvtáros is példát vehetne. Figyelembe veszik a gyermek személyiségét, kívánságait, megadják neki a döntés lehetőségét, és ezzel képesek megteremteni a vonzó körülményeket, a gyermek számára kívánatos és visszacsalogató atmoszférát, amely alapja az olvasóvá nevelésnek.

Pintér Szilvia

Veszprémi tapasztalatok a gyerekek olvasási szokásairól 2003-ban

Céлом az volt, hogy a 11–13 éves általános iskolás gyerekek művelődési, ismeretszerzési szokásait vizsgáljam az olvasási, média- és könyvtárhasználati szokások függvényében. Azt, hogy a televízió, az internet, a számítógép milyen hatással van a könyv- és könyvtárhasználati szokásokra, és hogyan befolyásolják az olvasás minőségét. Kérdőíves felmérésemet két általános iskolában és az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban végeztem el: összesen 90 értékelhető adatlapból dolgoztam.

A szabadidős tevékenységek vizsgálata során kiderült, hogy a gyerekek 70%-a ül hetente többször is a számítógép elé. Így a televízió mellé kapott az olvasás még egy riválist, nem is beszélve az internet növekvő népszerűségéről. Egyelőre a vizsgált veszprémi családok 32%-ának van internet-előfizetése, vagyis még mindig sok háztartás számára elérhetetlen; ugyanakkor a televízió már mindenki otthonában szinte családtaggá vált. A gyerekek legtöbb idejüket barátaikkal és tanulással töltik. Majdnem annyi időt fordítanak tanulásra, mint televíziózásra. Fény derült arra is, hogy olyan műsorokat néznek szívesen és rendszeresen, amelyeket a délutáni és esti tanulás időpontjában vagy késő éjszaka sugároznak. 91%-uk naponta órákat tölt a képernyő előtt, és a lecke mellé háttérzajként is bekapcsolják a televíziót. Könyvet hetente néhányszor vesznek a kezükbe, folyóiratot a gyerekek fele minden héten olvas. 34%-uk vallotta magáról, hogy minden nap olvas, tankönyvet biztosan.

A felmérésből kiderült, hogy az internetet tudatos információkeresésre még nem, inkább szórakozásra, böngészésre használják.

A tanulók 37%-a hetente jár könyvtárba, többségük az iskolai könyvtárba. 62%-ukról elmondható, hogy havonta egyszer meglátogatja a könyvtárat, leginkább iskolájuk könyvtárát és a megyei könyvtárat.

Legfontosabb „információforrásuk” a szülők. hozzájuk fordulnak tanácsért. velük beszélnek meg napi ügyes-bajos dolgaikat, az ő véleményük a mérvadó. Továbbá tájékozódnak a tévéből, a rádióból és baráti körükből is.

A könyvtárban történő tájékozódásra az a jellemző, hogy a diákok fele könyvtári könyvekből újságokból, folyóiratokból szerzi be információit, magától a könyvtárostól csak negyedannyian; könyvtári adatbázisokat pedig csak néhányan használnak.

Szabadidős tevékenységek időbeli megoszlása
(%)

Rang-sor	Szabadidős tevékenység	Napi 3 óránál több	Napi 1-2 óra	Heti 1-2 alkalom	Havi pár alkalom	Évi pár alkalom	Soha
1.	Beszélgetés a barátokkal	67	27	7	0	0	0
2.	Tanulás	41	56	1	0	0	2
3.	Televíziózás	36	56	8	1	0	0
4.	Beszélgetés a szülőkkel	43	41	10	1	1	3
5.	Rádióhallgatás	12	34	33	12	2	6
6.	Zenehallgatás	23	30	32	11	2	1
7.	Sport	13	21	53	3	6	3
8.	Könyvolvasás	10	24	37	20	7	2
9.	Számítógépezés	10	19	41	21	2	7
10.	Újság-, folyóirat-olvasás	2	16	52	16	9	6
11.	Könyvtár	1	3	37	29	24	6
12.	Internetezés	2	6	36	23	14	19
13.	Szakkör	0	12	41	7	7	33
14.	Különóra	2	37	48	4	4	32
15.	Kirándulás	0	3	7	43	43	3
16.	Mozi	0	1	2	22	68	7
17.	Színház	0	1	1	8	78	12
18.	Múzeumlátogatás	0	0	0	9	77	14

Szeretnek-e manapság olvasni a gyerekek?

76%-uk azt vallotta, hogy szeret olvasni. Számukra élvezetet és szórakozást jelent ez a kikapcsolódási forma, jó „unaloműző”. Tudatos olvasmányválogatás, ismeret- és szókincsgyarapítás iránti igény csak másodsorban jelenik meg náluk.

E csoportnak csupán a fele minősül gyakori könyvolvasónak, azok, akik havonta legalább egy könyvet „elfogyasztanak”.

Azok a gyerekek, akik bevallottan nem szeretnek olvasni, leginkább a tévé előtt ütik agyon az időt, vagy játszanak a számítógépen. Számukra az olvasás unalmas, nehéz, nem értik, hogy mit olvasnak, nem találnak érdeklődési körüknek megfelelő olvasmányt.

A gyakran olvasókra nem minden esetben jellemző, hogy valódi tudással gyarapodnak, mert nem mindegy, hogy ki milyen olvasnivalót vesz a kezébe.

A gyerekek háromnegyede saját bevallása szerint elolvassa a kötelező olvasmányokat. Az életrajzok és versek olvasása nem jellemző erre a korosztályra, sajnos, a krimi és a horror megelőzi a szépirodalmat és az ismeretterjesztő köny-

veket. A megkérdezettek 75 százaléka ugyan jelölte, hogy szeret olvasni, de amikor konkrétan rákérdeztem arra, hogy ki a kedvenc írójuk, mely műveit olvasták eddig, vagy mi az, amit éppen most olvasnak, nem jutottam túl biztató eredményre. 32%-uk éppen semmit sem olvasott, 38%-uk nem nevezett meg sem kedvenc író, sem kedvenc művet, pedig közülük sokan többféle műfajt is megjelöltek, amit szívesen olvasnak. Akik válaszoltak ezekre a kérdésekre, leggyakrabban kötelező olvasmányokat olvastak éppen.

Kedvencüknek a Harry Potter-könyveket és A Gyűrűk Ura trilógiát írták, a kisebbeknek a Vuk és A kis herceg tetszett.

A megkérdezettek által szívesen olvasott műfajok

Olasott műfajok	%
Kötelező	78
Humoros	63
Kaland	60
Képregény	34
Tudományos, fantasztikus	28
Horror	27
Krimi	20
Ismeretterjesztő	19
Szépirodalom	16
Szerelmes	13
Életrajz	9
Vers	7

Kivel beszédtéma az olvasás?

Olasznivalót ajánló személy	%	Olasznányélményét megbeszéli	%
Anya	49	Az anyával	62
Apa	27	Az apával	34
Testvér	19	Testvérevel	30
Tanár	46	Tanárával	9
Könyvtáros	10	Könyvtárossal	1
Barát	14	Baráttal	33
Nagyszülő	2	Nagyszülővel	1
Egyéb rokon	7	Egyéb rokonnal	2
Osztálytárs	2	Osztálytárssal	2

Látható, hogy leggyakrabban édesanyjuk és tanárjuk ajánl a gyerekeknek olvasnivalót, a könyvtárosokat, sajnos, nagyon ritkán említették. Ugyanez érvényes az olvasmányok megbeszélésére is.

A média közvetítésével sokkal könnyebben és gyorsabban juthatunk el az információkhoz, mint a könyv és egyéb dokumentumforrások által, és még szórakoztatóbbnak is tűnik, mint az olvasás. Nem kell az ún. „saját belső kép” készítésével megerőltetniük magukat, hiszen a tv ebben is segít. Nagy a választék a műsorok és csatornák között: horror, krimi, thriller, szappanoperák, showműsorok a legnépszerűbbek körükben. Ha „meg van engedve”, nézik is őket: ez olyan „felölttes” dolog, és milyen „égy”, ha valakinek nem engedik meg a szülei az éjszakai tévézést.

Kedvelt televíziós műfajok rangsora

Rang-sor	Nézett műsorok 2003-ban	%
1.	Vígjáték	88
2.	Rajzfilm	68
3.	Sorozat	63
4.	Akciófilm, krimi	52
5.	Zenei műsor	49
6.	Horrorfilm	48
7.	Kvízműsor	46
8.	Ismeretterjesztő	40
9.	Sportösszeállítás	33
10.	Hírműsor	27
11.	Dokumentumfilm	17
12.	Romantikus film	14
13.	Valóságshow	3

A hetvenes évek végén sokkal igényesebb műsorokat lehetett látni a televízióban, mindenki talált ízlésének megfelelőt, de nem ült órák hosszat a fotelban. Ma, sajnos, a csatornák számának növekedésével fordított arányban változik a műsorok színvonala. Sokan szeretik a Cartoon Network, a Nickelodeon és a MiniMax rajzfilmszatókat.

Napi rendszerességgel nézték a vizsgálat időpontjában a *Barátok közt* című magyar sorozatot, a *Betty, a csúnya lányt*, a *Jóbarátokat*, a *Bűbájos boszorkákat*, a *Nagy Őt (!)* és a *Legyen Ön is milliomos!* című kvízműsort. Nem említettek sem ismeretterjesztő filmeket, sem természet- és dokumentumfilmeket vagy más értékesebb műfajt képviselő műsorokat. Senki nem nézi közülük a Duna Tv-t, a Spektrumot, a National Geographicot, az m1, illetve m2 csatornát. Nem is várhatjuk el tőlük, hiszen ők csak a felnőttek tévézési szokásait utánozzák.

A megkérdezett veszprémi gyerekek 80%-ának van otthon számítógépe. Leggyakrabban játékprogramokat használnak, de vannak olyanok is (28%), akik házi feladatokat készítenek el vele, és csak néhányan használják programozásra.

Tanuláshoz, ismeretszerzéshez a gyerekek 43%-a használ multimédiás eszközöket: legtöbbször nyelvi (26%) és történelmi (17%) tárgyú CD-t, DVD-t. Az irodalmi, nyelvi (szótár) és természettudományos ismereteket tartalmazókat általán-

ban 10%-uk használja. Tapasztalatom szerint érdeklődnek ezen eszközök iránt, csak hogy még mindig nagyon drágák, így nem tudja minden szülő megfizetni, és a könyvtáraknak, iskoláknak is kihívást jelent beszerzésük, hiszen nehéz pénzforráshoz jutni, legtöbbször csak pályázatok útján van erre lehetőség.

Az olvasás és a televíziózás mellett a legújabb – és a társadalmi struktúrát is rohamos gyorsasággal átszervező – információforrás internet. Azt gondolom, hogy épp ezért különösen nagy szerephez jut az értő olvasás képessége, mert aki ezt nem tanulja meg, az nem fog tudni szelektíven válogatni a rázúduló hatalmas információ-tömegben, nem alakul ki benne az elemző és kritikus gondolkodás képessége.

A gyerekek internetet leggyakrabban az iskolában és otthon használnak, de előfordul, hogy könyvtárban, a szülei munkahelyén vagy a barátjuknál.

Mire használják a gyerekek az internetet?

Tevékenység	%
Böngészés	62
Szórakozás	60
Tudakozódás	34
E-mail	27
Tanulás	23
Ismerkedés	20
Kiselőadás készítése	3
Nem használja	9

Legszívesebben csak böngésznek a világhálón, és még nem igazán jellemző rájuk a tudatos információkeresés. Kevés gyerek ismeri fel annak lehetőségét, hogy tanulmányaihoz is keressen honlapokat, internetes oldalakat.

Az internet-generáció születésével újfajta problémával kell szembenéznie szülőknek, tanároknak, könyvtárosoknak egyaránt: a gyerekek jobban értenek a számítógéphez, mint mi, felnőttek, így könnyűszerrel juthatnak számukra káros információkhoz. Sok veszélyt rejt magában az, hogy a világ belefér egy „dobozba”, és hamarosan ki sem kell tenniük a lábukat otthonról, ha szükségük van információra, emberi kapcsolatokra, árura stb.

Mi, felnőttek csak úgy óvhatjuk meg gyermekeinket a veszélyektől, ha hajlandók vagyunk megtanulni az informatika nyelvét, mert az internet, ha jól bánunk vele, nagyon hasznos eszköz, segítség rohanó világunk ügyes-bajos dolgainak elintézéséhez, segít időt, pénzt, energiát megtakarítani, de csak ha okosan használjuk.

Nemcsak a gyerekek olvasási és információszerzési szokásainak minőségét mértem fel, hanem annak technikai részét is: tudnak-e hatékonyan információt gyűjteni, hogyan használják a könyvtárakat, milyenek a könyvtárhasználati szokásaik?

Fontos, hogy otthon is álljon rendelkezésükre egy kis otthoni könyvtár, amely mindig kéznél van. A legtöbb gyereknek odahaza 21 és 51 db közötti könyve van,

e kis gyűjtemények leginkább ifjúsági irodalomból és ismeretterjesztő könyvekből állnak. 20%-uk mondta, hogy otthoni könyvtárában leggyakrabban nyelvkönyvek fordulnak elő.

A legtöbb gyerek (82%), szokott könyvtárba járni, leginkább a megyeibe és saját iskolájuk könyvtárába. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár sokszor tart könyvtári foglalkozásokat, óvodás és iskolás csoportokat fogad, gyermekvetélkedőket rendez.

Azok a gyerekek, akik nem szeretnek könyvtárba járni, okként azt jelölték meg, hogy nincs idejük, mert sokat kell tanulniuk, vagy nem érdeklik őket a könyvek, elegendőnek találják az otthon felelhető irodalmat, vagy éppen az érdeklődési körüknek nem találnak megfelelő könyveket.

A könyvtárba járó gyerekek fele szokott újságot, folyóiratot olvasni a könyvtárban, de csakúgy, mint a televíziózási és könyvolvasási szokásaikra, a kommersz műfaj a jellemző. Ilyen lap a Bravo, amelyet a legtöbben olvasnak, az Ifjúsági Magazin, a Popcorn, a Story. Csupa könnyűzenei, illetve pletyka- és bulvárlap. Alig-alig említik a Természet Világát, a Naplót (Veszprém megyei napilap), a Tudásfáját és más ismeretterjesztő folyóiratokat. A fiúk sem emlegetnek számítástechnikai (PC Guru, PC World, Chip stb.) folyóiratokat.

A megkérdezettek által igénybe vett könyvtári szolgáltatások rangsora

Sorszám	Könyvtári szolgáltatások igénybevétel szerint	%
1.	Kölcsönzés	89
2.	Könyvolvasás	62
3.	Tanulás	58
4.	Helyben használat	42
5.	Újságolvasás	39
6.	Böngészés	36
7.	Videózás	32
8.	Számítógép-használat	27
9.	Kiselőadásra készülés	26
10.	Internethasználat	22
11.	Beszélgetés a könyvtárossal	11
12.	Könyvtári foglalkozás	8
13.	Katalógushasználat	8
14.	Videokazetta-kölcsönzés	7
15.	Rendezvényen való részvétel	7
16.	Zenehallgatás	5
17.	Hangkazetta kölcsönzés	4

Világosan kitetszik a táblázatból, hogy a gyerekek a hagyományos értelemben vett könyvtári szolgáltatások kategóriájába sorolható tevékenységeket folytatnak elsősorban. A számítógép- és internethasználat a könyvtárban még nem igazán

elterjedt, valamint az audiovizuális dokumentumok használata és kölcsönzése sem túl gyakori a körükben.

Tájékozódási szokásairól elmondható, hogy 73%-uk maga keresi meg a dokumentumokat vagy a szükséges információt, 43%-uk kérdezi meg a könyvtárost, és csak néhányan használják a katalógust vagy a számítógépet, mert a legtöbb könyvtárban gyerekek számára nincs a gyerekkönyvtárban vagy gyermekrészelgében olvasói gép.

Az már biztos, hogy az olvasás mint szórakozás és mint ismeretszerzési forrás nem lesz olyan fontos, mint a múlt században volt. Elérkezett a Gutenberg galaxis alkonya?

A gyors információáramlás következtében – és az informatikai berendezések fejlődésének „köszönhetően” – az olvasásra a habzsoló, az információéhséget kielégítő, de tartalmi és stilisztikai szempontból a felületesség és leegyszerűsítettség lett jellemző. Fennáll annak a veszélye, hogy gyermekeink szókincse egyre szegényedik, és nem a mű irodalmi színvonala, stílusa számít, hanem az információ frissessége. Ezidáig azt mondtuk, hogy az írott szó stílusosabb, gondosabb a mondat szerkesztésű, árnyaltabb fogalmazású, pontosabb, mint a beszélt nyelv; de gondoljunk arra, milyen hevenyészett szöveg, amit az interneten, e-mailben vagy sms-ben olvasunk.

Rohan a világ, nincs idő „szépen fogalmazni”.

Az igénytelen kivitelű és tartalmú szórakozás ellen nagyon nehéz védekezni, mert ha valami igényesebb könyvet, folyóiratot, multimédiás eszközt szeretnénk adni gyermekeink kezébe, azok, sajnos, meglehetősen drágák. A könyvtáraknak viszont az olvasói igényeket kell kielégíteniük, amelyek közé a bulvár nagy mértékben beletartozik.

Szülők, pedagógusok, könyvtárosok összefogásával azonban, úgy hiszem, tehetünk valamit ennek megváltoztatása érdekében.

Némethné Pozsgai Éva

Jelentkezési felhívás a Debreceni Egyetem informatikus könyvtáros szakára

A Debreceni Egyetem Informatikai Kara a 2005/2006. tanévre is meghirdeti az informatikus könyvtáros szakot az egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkező könyvtárosok, könyvtárostanárok számára. A képzés költségtérítéses, időtartama öt félév. Az utolsó szakaszban lehetőség nyílik speciális képzésre is, informatikus könyvtáros és könyvtárostanárr irányban. A végzettek informatikus-könyvtáros egyetemi oklevelet kapnak. **Jelentkezési határidő: 2005. február 15.** A tudnivalókról és a költségtérítés várható összegéről a *Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2005* című kiadványból kapnak felvilágosítást az érdeklődők. A levelező képzésre jelentkezhetnek a tanár- és tanítóképző főiskolák könyvtár szakán 2005 júniusában oklevelet szerző hallgatók is. Felvételi vizsga nincs. Tisztelettel várjuk kollégáinkat egyetemünkön.

Debreceni Egyetem Informatikai Kara

Dr. Komjáthy Miklósné
dr. Domonkos Katalin
(1925–2004)

Hetvenkilenc évesen, 2004. október 31-én hunyt el Komjáthy né Domonkos Katalin, örökségül hagyva ránk a XX. század öt évtizedének – általa szerkesztett – retrospektív magyar nemzeti bibliográfiai köteteit. Dunapatajon született, 1925. június 21-én. A Szegedi Állami Leánygimnázium elvégzése után a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán szerzett tanári diplomát és bölcsészdoktori oklevelet magyar–olasz szakon. Kezdetben Székesfehérváron általános iskolai tanár, majd a bajai tanítóképző internátusának igazgatója volt. Ezt követően a budapesti Martos Flóra Gimnázium diákokthónának vezetője, majd a Madách Imre Gimnázium, később a Veres Pálné Gimnázium tanára lett. 1950-ben kötött házasságot Komjáthy Miklós történésszel.

Négy évi tanári működés után, 1953 őszén lett az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. Goriupp Alisz osztályán ismerte meg a könyvtárosi szakmát, amely egész életre szóló hivatásává vált. 1959 októberében ötéves címleírói gyakorlat után került a Könyvfeldolgozó Osztályról a Bibliográfiai Osztályra, ahol bekapcsolódott a *Magyar könyvészet 1945–1960. A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke* című retrospektív ciklusbibliográfia munkálataiba.

Komjáthy Miklósné Sebestyén Géza főigazgató-helyettesessel együtt alakította ki – számos külföldi bibliográfia és katalógus áttanulmányozása után – a modern retrospektív magyar nemzeti bibliográfia elvi alapjait, a kötetek belső szerkezetét. Az általa vezetett retrospektív bibliográfiai csoport – később osztály – vezetőjeként irányította és végezte a szerkesztés munkálatait. Kiadványtörténeti és politikai szempontból egyaránt problémás korszakokat felölelő anyagon, nehezen csoportosítható, tartalmi-minőségi vonatkozásban eltérő dokumentumokkal kellett dolgozniuk. Az ő feladata volt az évekig tartó vállalkozás napi szervezése, az egészen apró részletekre bontott munkaterv és az előre meghatározott ütemterv szabályos betartása. Kollégáin túl számos kisegítő munkáját felügyelte, gépiróktól a szaklektorokig. A legapróbb helyesírási hiba sem került el figyelmét amellet, hogy – hihetetlen munkabírása és szorgalma következtében – már-már számítógépes, „programozott” munkafolyamatok irányítását végezte. Erre szakmai felkészültségén, vezetői adottságain és kivételes rendszerlátásán túl személyes tulajdonságai adnak magyarázatot. Rendkívüli tárgyi tudása és műveltsége – az olaszon kívül még három nyelven értett – kedvességgel és munkatársai iránti tisztelettel párosult.

Az 1945–1960-as ciklus tapasztalatait alkalmazta az 1921–1944 közötti *Magyar könyvészet* köteteinél is. Ez utóbbi bibliográfia anyagának előmunkálatai is ő vezetésével folytak, de nyugdíjba vonulása miatt csak az 1–3., és a 6–7. kötet

jelent meg szerkesztésében. (A könyvészet munkálatai éppen halálával egyidejűleg fejeződtek be a mutatókat tartalmazó 8. kötet elkészültével.)

A bibliográfiai célú könyvfeldolgozás szinte minden területén dolgozott, bámulatos volt szakmai munkájának sokrétű és sokszínű volta. „Mellékesen” pótlás-kötetet szerkesztett Petrik Géza *Magyarország bibliographiája 1712–1860* című művéhez, besorolási szabványtervezetet és a bibliográfiák szerkesztésével kapcsolatos módszertani cikkeket írt.

Tudását és tapasztalatát szakmai szervezetekben is kamatoztatta: a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtörténeti- és Bibliográfiai Munkaközösségének tagjaként és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Bizottságának titkáráként tevékenykedett. Szakmai-baráti kapcsolatokat ápolta a tudományos élet és a könyvszakma hazai és külföldi képviselőivel egyaránt. Utóbbira szakmai útjai is lehetőséget adtak számára: 1964-ben a Milánói Magyar Könyvkiállítás anyagának feldolgozását és a könyvtárrendezés feladatát látta el; 1968-ban a Kulturális Kapcsolatok Intézetének ösztöndíjasaként utazott Rómába; 1972-ben pedig Szlovákiában bővítette szakmai ismereteit. Munkássága elismeréseként a Szocialista Kultúráért kitüntetés (1965 és 1975) és a Miniszteri Dicséret (1975) elnyerése után a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntették ki 1979-ben. Életműve elismeréseként 1994-ben az akkor legmagasabb szakmai kitüntetésben részesült: a Szinnyei József-díj tulajdonosa lett.

1985-ben vonult nyugdíjba, de munkakedvének változatlanságát és szellemi frissességét mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy 1996-tól ismét munkába állt: ezúttal Piliscsabán, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Könyvtárának régi állományával kezdett dolgozni, főként XVIII. századi anyag feldolgozását végezte. Itt ismertem meg személyesen. Majdnem napra pontosan egy évet töltöttünk együtt közvetlen munkatársakként. Itt és ekkor tapasztaltam meg szakmai és emberi iránymutatásán és pedagógiai érzékén túl („Légy először jó háziasszony. Ne aggódj, akkor jó könyvtáros is leszel.”) remek humorát és – munkájának esztétikumát. Jobb szót nem tudok rá: szépen dolgozott. Módszeresen előkészülve, rendezett íróasztalon, gyöngybetűkkel, mosolyogva. Hirtelen ment el. Olykor mégis várom, hogy ismét mosolyogva megálljon az asztalom mellett egy XVIII. századi könyvvel. Hiszen számára sosem és semmi nem volt lehetetlen...

Maczák Ibolya

A bőség zavara avagy a zavarbaejtő bőség

Gáncsné Nagy Erzsébet könyvéről

Amikor tavaly tavasszal Gáncsné Nagy Erzsébet könyve, *A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének története 1994–2002* megjelent, annak a Győri Városi Könyvtárban történt bemutatásakor valaki Parkinsont idézte. Híres könyvének azt a passzusát, amely a jelöltek kiválasztása kapcsán a Tengernagyí Bizottság módszerét mutatja be. Érdekes nekünk is felidézni ezt a részt: „Az eszményi jelölt így felelt a második kérdésre: Igen, Parker tengernagy a nagybátyám. Apám Foley kapitány, nagyapám Foley sorhajókapitány. Anyám apja Hardy tengernagy volt. Hardy fregattkapitány a nagybátyám. Legidősebb bátyám hadnagy a királyi haditengerészetnél, második bátyám kadét Dartmouthban, és a legifjabb fivérem matrózruhát hord. Ah! mondja erre a rangidős tengernagy. És hogyan jutott arra a gondolatra, hogy a haditengerészet kötelékébe lépjen?” Az idézett rész tökéletesen talál Gáncsné Nagy Erzsébetre. Kolléganőnk szinte szakmai eszmélkedése óta intenzíven foglalkozott helyismerettel. Egyik – igen aktív – alapító tagja volt az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének, igen nagy szavazatmennységgel első titkárává választották a megalakuláskor, a későbbiekben átment a kezén minden, a szervezet életét illető anyag, sőt azok egy igen tekintélyes részét ő maga írta, alkotta meg. Kitűnően tudva angolul, oroszlánrésze volt abban, hogy a szervezet felvette és intenzíven ápolja az angol kapcsolatokat, a szinte napi együttműködést a brit testvérszervezettel. Gáncsné ott volt – természetesen – a szervezet minden fontos, sőt talán minden egyáltalán létrejött rendezvényén, a legtöbbször előadást is tartott, nem hiányzott egyetlen olyan összejövetelről sem, ahol helyismeretről esett szó. Témába vágó publikációinak száma kisebb kötetre rúg. De vajon hogyan jutott arra a gondolatra, hogy megírja a Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének eddigi történetét? Rejtély...

Minekélőtte azonban e rejtély boncolgatásába kezdenénk, tisztáznunk kell néhány dolgot. Bizonyos előítéletek eloszlatását szeretnénk elvégezni. Jelesül két – lehetséges – előítéletről van szó. Az egyik a szerző személyét illeti, a másik magát a tárgyat.

Aki ismeri, márpedig okunk van feltételezni, hogy a szakmában szinte mindenki ismeri Gáncsné Nagy Erzsébetet, azt tudja, hogy olyan kollegináról van szó, olyan – bocsánat a talán merész „jellemzésért” – svungos csajról, akinek nem kell a szomszédba mennie egy kis beszédkézségért. Gáncsné Nagy Erzsébet remekül, „nyomdakészen” és folyékonyan szól hozzá minden szakmai témához. Erre a szövegre pedig egyként jellemző a ritka élelemjűség, a szigorú racionalitás, a szellemesség (a parkinsoni példa ezért is lehet jellemző), valamint a nagyon

is nőies líra, a sohasem tolakodó önfeltárulkozás. Nos, ha egy ilyen személyiség kezd bele olyan történeti összefoglalásba, amelynek tárgya az ő legszemélyesebb, őt egzisztenciálisan érintő ügy és eseménysorozat, akkor félő... Igen, félő, hogy nagyon is szubjektív lesz, nagyon is a saját látószögéből látatja a témát, hogy nem szaktudományos összefoglalást nyújt, hanem élménybeszámolót, és teszi ezt annál nagyobb önbizalommal, mert hisz képes szubjektív látószögét racionalizálni, egyedül ésszerűként feltüntetni.

A másik veszély – amire a könyv olvasása előtt már ki-ki gondolhat – pedig az, hogy a felfújás esete forog fenn. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete telis-teli szekciókkal, szervezetekkel, sok évtizedes hagyományú és munkásságú alintézményekkel, vajon nem csak a személyes érintettség, a benne játszott meghatározó, vezető szerep mondatja-e Gáncsnéval, hogy ennek a szervezetnek a története kismonográfiát igényel? Vajon nem túlzás-e éppen ezzel a szervezettel könyvnyi terjedelemben foglalkozni, amikor... Amikor – ugye – tucatnyi régebbi, patinásabb szekcióval a kutya sem foglalkozott történetileg.

Mindkét előítéletet el kell oszlatnunk. És nem is nehéz a dolgunk. Ami az elsőt illeti: Gáncsné Nagy Erzsébet természetesen nem bújta ki a saját bőréből, nem csinált ügy, mintha semmi köze nem lett volna a szervezethez, annak csak a dokumentációját ismeri és kutatja. Ám állandóan ellenőrizte magát. Mindenekelőtt ritka szélességben és mélységben áttanulmányozta az összes idevágó dokumentumot. Részint igen könnyű, részint igen nehéz dolga volt. (Beszámolóink címe is erre utal.) A helyismerészek ugyanis dokumentáló mániával megvert népség. Egyszerűen nem tudnak nem felvenni mindent virtuális és valós adattáraikba, ami történik. Hiába, szakmai ártalom. A Helyismereti Könyvtárak Szervezete minden levele, előterjesztése, tervezete, jegyzőkönyve, meghívója, felmérése, kibocsátott dokumentuma, küldött és kapott levele stb. raktáron, csűrben van, fellelhető, kutatható. (Hogy ez kinek az érdeme elsősorban, ne kutassuk. Bizonytalán az első elnöké, Mándli Gyuláé az érdem oroszlanrésze, de korántsem pusztán az övé.) És Gáncsné Nagy Erzsébet valóban újraolvasott, újratanulmányozott minden ilyen anyagot. Ezt nem becsületszóra kell elhinnünk neki, a könyv tetemes része a lehető legpozitívistább – persze többszörösen is rendezett, szisztematizált – adathalmaz. Gáncsnének arra is volt gondolja, hogy a kontextust is megvilágítsa. A Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének megalakulása, működése, évtizedes története nem lóg a levegőben, hanem szervesen illeszkedik mindenekelőtt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete történetébe, de az egész magyar könyvtárügy történetébe is. Ritka arányérzék kell persze az ilyen „kitekintésekhez”, „tájékoztatókhoz”, de – eleddig minden olvasója úgy érezte – ez az arányérzék megvolt a szerzőben. Sem a nagy összefüggések ábrázolása nem teng túl, nem válik redundánssá, sem az alap téma nem tűnik semmisségbe a nagy egészen belül.

Ami pedig a tárgy fontosságát illeti: kétségkívül kellett ahhoz némi bátorság, hogy az egyik legfiatalabbként épp ez a szervezet váljék önálló összefoglalás tárgyává. De hát egyrészt: ki gátolta a többi szervezetet, szekciót, hogy maguk is megírják saját történetüket? Meddig lett volna illendő (?) ilyesmire várni? Másrészt a kérdés persze nem az illendőség, hanem a felgyülemlett mondandó méritumáé. Ez a szervezet – és nem rút elfogultság mondatja ezt velünk – tíz év alatt hatalmasat teljesített. Könyvet megtöltő érdemi teljesítmény áll mögötte. Akik ismerik némileg a hazai helyismereti könyvtári munka történetét azok tudhatják,

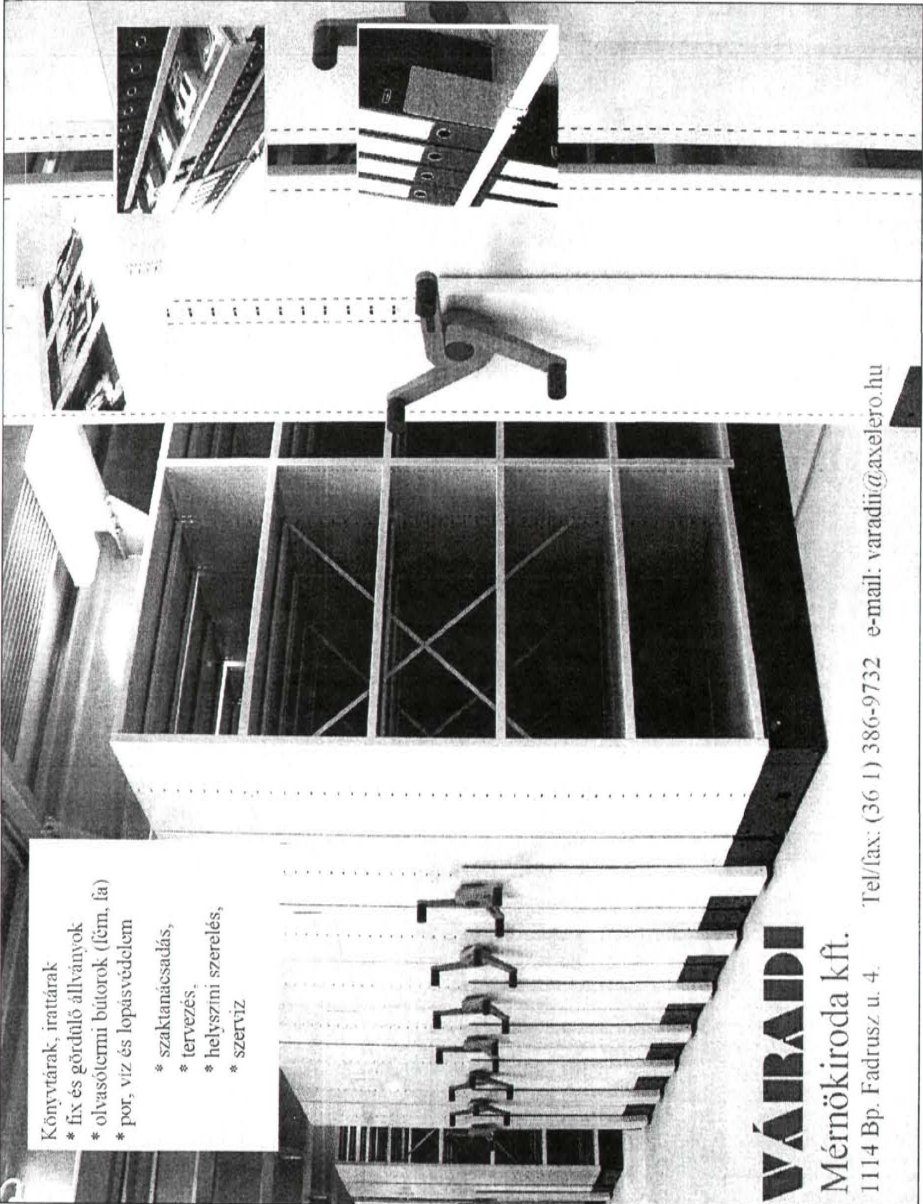
hogy e sohasem jelentéktelen munkálkodás egészen új szakaszba lépett a szervezet megalakulásával és annak rendszerszerű működésével. Gáncsné éppen ezt az új korszakot, annak első, döntő évtizedét vette górcső alá, annak dokumentációját állította össze, és jelentőségét méltatta igen tárgyyszerűen, egyszerre téve lehetővé az önreflexiót, és a még annál is fontosabb tudatát annak, hogy van mit és tudható, hogy merre és hogyan célszerű folytatni. (Hogy épp erről a szakaszcól szól Gáncsné története, az azért is szerencsés, mert – az új elnök, Takáts Béla hivatalbalépésével, de nyilván nemcsak annak következtében – a következő évtized jól elkülöníthető szakasznak ígérkezik – várva a maga leendő Gáncsnéját).

Egy szó mint száz, a kiadványról leperegnek az előítéletek vádjai. Helytáll a munka önmagáért. Helytállna akkor is, ha csak a benne foglalt (és értelmezett) anyag bősége szólna mellette (a munka tartalmaz leíró és oknyomozó eseménytörténetet, kronológiát, többféle bibliográfiát és dokumentációs mellékletet, web-site-okra való utalást stb.), de ennél jóval többet is nyújt: mindenekelőtt egy igen fontos könyvtári tevékenység, a helyismereti könyvtári munka hazai állapotának mozgásban leképezett anatómiáját és problémavázlatát, de lehetséges és valódi (lásd: brit kapcsolat) nemzetközi összefüggésrendszerének leképezését is.

Ősi tapasztalat, hogy a könyvek fülszövegei nem az igazat szokták mondani, hanem túldicsérik az adott opust. Ezúttal a könyvet ismerő fordított élményben részesül: Győri Erzsébet, Bényei Miklós és Elizabeth Melrose a könyv hátoldalán olvasható sorai dicsérőek, ám fölötte visszafogottak. A könyv sokkal jobb és sokkal értékesebb, mintsem hogy elintézhető lenne azzal, hogy – mondjuk: „fontos dokumentuma a magyarországi helyismereti tevékenységnek”. Mi legalább azt mondtuk, írtuk volna: az egyik legfontosabb...

Fölösleges lenne ezt a könyvet a hazánkban helyismerettel foglalkozó könyvtárosok figyelmébe ajánlani. Ők – bizonyos vagyok benne – immáron régóta ronggyá olvasták saját példányaikat (kikeresve persze a névmutatókban saját nevüket, nagyon helyesen). Túl azon, hogy minden hazai szakmabélinek ajánlom e művet, elsősorban azt szeretném, ha az MKE más szekcióinak kutatási és íráskészséggel megáldott tagjai forgatnák szorgosan. Jó lenne tőlük is hasonló összefoglalásokat olvasni. (VK)

(Gáncsné Nagy Erzsébet: A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének története 1994–2002. Nagykanizsa, 2004. Czupi Kiadó–MKE–HKSZ, 146 p.)

Könyvtárak, irattárak

- * fix és gördülő állványok
- * olvasótermi bútorok (íróm, íróasztal)
- * por, víz és lopásvédelem

- * szaktanácsadás,
- * tervezés,
- * helyszíni szerelés,
- * szervíz

VÁRADI

Mérnökiroda kft.

1114 Bp. Fadrusz u. 4.

Tel/fax: (36 1) 386-9732 e-mail: varadi@axelero.hu

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K